

Міністерство освіти і науки України

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Кафедра права

ПОПЕНКО Я.В.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ
ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 081 «ПРАВО».
ЧАСТИНА 2: ДЕРЖАВНО-ПРАВОВА ДУМКА ТА ВЧЕННЯ
НОВОГО ТА НОВІТНЬОГО ЧАСІВ

Запоріжжя, 2024

УДК 321.1+340.123 (075.8)

Попенко Я.В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Історія політичних та правових вчень» для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право». Частина 2: Державно-правова думка та вчення Нового та Новітнього часів. Запоріжжя : МДПУ ім. Б.Хмельницького, 2024. 83 с.

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Історія політичних та правових вчень» рекомендований для підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 081 Право. В ньому стисло представлений лекційний матеріал з освітнього компоненту. Видання спрямоване на поглиблене засвоєння навчального матеріалу та його систематизацію.

Конспект лекцій призначений для здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми Право денної та заочної форм навчання Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Рецензент:

Срібняк Ігор Володимирович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка, Заслужений діяч науки і техніки України

Затверджено на засіданні кафедри права, протокол № 9 від 16.02.2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Лекція № 5: Політичні та правові вчення Нового часу	5
Лекція № 6: Вчення про державу і право західноєвропейського Просвітництва XVIII ст. та періоду боротьби за незалежність США	16
Лекція № 7: Політико-правові теорії кінця XVIII – XIX ст.	36
Лекція № 8: Європейські політико-правові вчення XX – початку XXI ст.	50
Лекція № 9: Європейські політико-правові вчення XX – початку XXI ст.	65
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	81
Основна література	81
Допоміжна література	81
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ	83

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія політичних та правових вчень» належить до циклу юридичних дисциплін, які мають бути засвоєні сучасними фахівцями з різних галузей права, адже політично-правові ідеї та вчення попередніх століть і тисячоліть продовжують суттєво впливати на формування політичних програм і правових доктрин нинішнього складного часу.

Становлення правової держави і громадянського суспільства повинні мати своїм фундаментом досягнення світової і вітчизняної політико-правової думки. Формування комплексної системи правових знань неможливе без ґрунтовного ознайомлення з духовними надбаннями світової цивілізації, культурними цінностями людства, такими як уявлення, погляди і теоретичні концепції мислителів минулого про право, державу, політику і законодавство.

Вивчення історії світової політико-правової думки дає можливість з'ясувати характер виникнення та зміни правових категорій, зрозуміти їх природу, спосіб взаємозв'язку суспільства, держави, права і особи, сутність правосвідомості в західних демократіях та перехідних суспільствах.

Знання історії світової та вітчизняної політико-правової думки, синтезуючись із знаннями, отриманими в курсі теорії держави й права, історії держави і права зарубіжних країн, історії держави і права України, галузевих юридичних дисциплін, сприяють формуванню правової культури майбутніх бакалаврів права. Ці знання забезпечують міцний зв'язок набутих теоретичних знань з юридичною практикою, допомагають зрозуміти сутність глобалізаційних змін у правовій сфері суспільства, визначити свою участь у юридичному забезпеченні політичних реформ у державі.

Конспект лекцій із навчальної дисципліни «Історія політичних та правових вчень» рекомендований для підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 081 Право. В ньому стисло представлений лекційний матеріал з тем освітнього компоненту «Історія політичних та правових вчень». Тематика лекцій відповідає програмі освітнього компоненту.

Конспект лекцій призначений для здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми Право денної та заочної форм навчання Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ЛЕКЦІЯ № 5

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ НОВОГО ЧАСУ

План лекції

1. Загальна характеристика державно-правових поглядів епохи буржуазних революцій.
2. Політико-правові ідеї Г. Гроція та Б. Спінози.
3. Політико-правові ідеї Т. Гоббса та Д. Локка.

Зміст лекції

1. Загальна характеристика державно-правових поглядів епохи буржуазних революцій.

1. Новий час – період, коли ставилось питання про усунення станових привілеїв, поділів, повинностей, про політичні та юридичні гарантії свободи та безпеки особи, недоторканості приватної власності, перетворення землі у звичайний товар.

2. Протестантство у формі кальвінізму, завдяки якому був сформований особливий тип особистості – носія цінностей аскетизму, ділової чесності, працелюбності, тобто протестантської етики. Результат – ідеологія індивідуалізму.

3. Раціоналізм – оцінювання суспільних відносин з позицій здорового глузду, застосування до них правил логіки, внаслідок чого ідея природної рівності людей почала домінувати в суспільній свідомості.

4. Панівним стає юридичний світогляд, методологічною основою якого є раціоналізм, що вимагав оцінки суспільних і політичних явищ з позицій здорового глузду. Існуючий устрій вважають таким, що є «нерозумним», «суперечить природі людини».

5. Суспільство і державу у той час розглядали переважно як механічну сукупність індивідів, пов'язаних між собою договором, реалізація якого гарантована нормами права. Вважалось, що право є основою, зв'язком суспільства і в змозі вирішити всі проблеми у суспільстві.

Теорія природного права – визнання усіх людей рівними від природи та наділеними нею пристрастями, прагненнями й розумом. Саме закони природи обумовлюють приписи природного права, якому має відповідати позитивне (волевстановлене) право. Природне право заперечувало феодальні привілеї та нерівність.

6. Теорія суспільного договору – визнання того, що в додержавному стані всі люди були рівними, але внаслідок дії несприятливих зовнішніх (природні катаклізми) і внутрішніх (війни, конфлікти) обставин вони були змушені об'єднатися в державу на добровільній основі. Концепція суспільного договору змінила погляд на джерело публічної влади, на суб'єкта державного суверенітету. Народ виступає джерелом і зверхником усякої влади.

7. Держава є гарантом права. Основним її завданням є створення міцного правопорядку, заснованого на юридичній формальній рівності суб'єктів права, гарантіях свободи підприємництва, приватної ініціативи і конкуренції, непорушності власності і договорів. На першому місці тоді ще не стояло завдання наділення людини політичними правами.

8. Мислителі того часу по-різному визначають співвідношення «status naturae» і «status civilis», тобто відповідно природного і суспільного стану.

9. Новий час є періодом, коли починається становлення сучасної європейської державності і відповідно – політико-правової науки. Це період, коли остаточно ще не склались відокремлені політична і юридична науки.

10. В порівнянні з давніми теоріями природного права по-іншому розуміли і джерела пізнання права природи і її суть.

Роздуми над природним правом вдосконалювалися під впливом інтелектуальної атмосфери епохи, пов'язаної із розвитком природничих і точних наук. Людину розуміли як частину великого механізму – Природи. Раціоналізм епохи виражався в переконанні, що людина своїм розумом може охопити таємниці природи і використати її для своїх потреб.

11. Мислителі Нового часу вірили в можливість пізнання розумом засад природничого права, позбавляли правову доктрину релігійної міфології.

Школа природничого права створила багато теоретичних конструкцій, які на тривалий час зберегли свою цінність на ґрунті буржуазної системи права.

2. Політико-правові ідеї Г. Гроція та Б. Спінози.

Гуго Гроцій (1583-1645):

Основні праці	«Вільне море, або про право, що належить голландцям у сфері торгівлі з Індією» (1609 р.), «Три книги про право війни і миру» (1625 р.)
Нова методологія	1. Раціоналізм. 2. Природа людини, її соціальні якості, а не божа воля.
Походження держави	1. Договірна теорія походження держави (люди об'єднались добровільно, а не за «божим велінням»).
Держава	1. Союз вільних людей, встановлений заради дотримання права і спільної користі.
Мета держави	1. Забезпечення правопорядку. 2. Охорона приватної власності.
Ознаки держави	1. Верховна, суверенна влада, до атрибутів якої належать: 1.1. Видання законів (світських і релігійних); 1.2. Система правосуддя; 1.3. Призначення посадових осіб і керівництво їх діяльністю; 1.4. Стягнення податків; 1.5. Питання війни і миру; 1.6. Укладання міжнародних договорів.
Носій верховної влади (суверенітету)	1. Загальний носій влади – держава загалом (як створений союз); 2. Конкретний носій влади – одна або декілька осіб, відповідно до закону того чи іншого народу.
Форми держави	1. Царська (єдинодержавна); 2. Влада знатних вельмож; 3. Вільна громадянська община; 4. Демократична республіка.

	<p>Кожна з них має своїм джерелом суспільний договір. Правомірна будь-яка існуюча форма правління. Вважав, що народ може змінити форму правління, коли таке право передбачене суспільним договором чи коли договір розірвав правитель держави.</p>
Право	<ol style="list-style-type: none"> 1. Правила моральних вчинків, які є обов'язковими для індивідів. 2. Право «не що інше, як те, що справедливе,... те, що не суперечить справедливості. Суперечить же справедливості те, що огидно природі істот, володіючих розумом»; 3. Право «є моральна якість, властива особистості, в силу якої можна законно володіти чим-небудь або діяти так чи інакше». В цьому значенні право є можливість робити належне, що забороняє неналежне, недозволене в силу предписання; 3. Право – однакове з поняттям «закон», що зобов'язує до виконання якої-небудь належної дії. 4. Поради, настанови, правила, що не мають обов'язкової сили, не є законом чи правом. 5. Право не одержує свого зовнішнього здійснення, якщо воно позбавлено сили для проведення в життя. 6. Закон – засіб здійснення права у дії, примушує людей силою до дотримання справедливості.
Класифікація права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Природне – розпорядження людського розуму, у якому закладено прагнення до спокійного і розумного спілкування людей. 2. Природне право – непохитне і не може бути змінено навіть Богом, йому повинне відповідати не лише людське, а й божественне встановлене право, тобто розпорядження церкви. 3. Волевстановлене – має своїм джерелом волю людини та поділяється на право людське і право божественне. 4. Людське право складається з права внутрішньодержавного (походить від громадянської влади), і права народу (походить від природи). Тому людське право повинно відповідати природному праву.
Право підданих чинити опір владі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загалом відкидав право підданих на опір владі. 2. У виняткових випадках дозволяв підданим чинити опір верхній владі: коли король веде проти народу війну (не виконує умов суспільного договору, піддані мають право його розірвати і повстати проти правителя). 3. Виправдовує опір узурпаторові, що незаконно захопив владу.
Принципи міжнародних відносин	<ol style="list-style-type: none"> 1. Основа міжнародних відносин – право і справедливість. 2. Ідея єдиного міжнародного правопорядку, який встановлюється добровільно і якого послідовно дотримуються суверенні держави. 3. Принципи рівності, співпраці та взаємності у відносинах між усіма народами і державами.

	<p>4. Непорушність договорів між державами.</p> <p>5. Природне право зберігає свою дію і під час війни.</p> <p>6. Війна не суперечить природному праву.</p> <p>7. Війна не заборонена божественними законами і правом народів;</p> <p>8. Поділ війни на справедливу (оборонна, за збереження цілісності держави) та несправедливу (загарбницька).</p> <p>9. Визнавав війни неминучими, у зв'язку з чим закликав сторони пом'якшувати жахи і жорстокості війни: жаліти жінок, дітей, старих, людяно обходитись з полоненими, не звертати гнів переможців на мирне населення переможеної держави, не грабувати тощо.</p>
Приватна власність	<p>1. Не є приватним правом, є позитивним правом.</p> <p>2. Посягати на приватну власність не можна.</p>
Головні досягнення вчення	<p>1. Родоначальник школи природного права, основу якої становить раціоналізм.</p> <p>2. Засновник сучасної науки міжнародного права.</p> <p>3. Теорія договірної походження держави.</p> <p>4. Концепція суверенітету держави.</p> <p>5. Заклав основи «юридичного світогляду».</p>

Бенедикт (Барух) Спіноза (1632-1677 рр.):

Основні праці	«Основи філософії Рене Декарта» (1663 р.), «Богословсько-політичний трактат» (1670 р.), «Етика, доведена у геометричному порядку» (1675 р.), «Політичний трактат» (1677 р.).
Основа вчення	<p>1. Раціоналізм.</p> <p>2. Матеріалізм.</p> <p>3. Пантеїзм.</p>
Концепція природних прав людини	<p>1. Природне право людини – право на самозбереження, яким володіє кожен індивід, це його природна «сила».</p> <p>2. Закон самозбереження – верховний закон, що панує у всій природі.</p> <p>3. Природні права людини мають невідчужуваний характер.</p> <p>4. Захист свободи совісті та віротерпимості.</p> <p>5. Джерело природного права – у пристрастях людей.</p>
Теорія походження держави	<p>1. Договірна теорія.</p> <p>2. Розрізняв два стани людини:</p> <p>2.1. Природний стан;</p> <p>2.2. Державний стан.</p> <p>3. Самозбереження в природному стані неможливе (відсутнє загальне для всіх право, немає поняття злочину, усі рівні у своєму праві на все), тому людині потрібно перейти в державний стан.</p> <p>4. Кожна особа пов'язана суспільною угодою тільки доти, доки вона приносить їй користь.</p>
Держава	1. Виступає продовженням природного права, але вже не як

	<p>природне право окремих осіб, а їх сукупність.</p> <p>2. Характерна ознака громадянського стану – наявність верховної влади (суверенітету), яка становить державу.</p> <p>3. Верховна влада має право вирішувати, що є добро і що – зло, що можна робити і від чого потрібно утримуватись кожному окремо і усім разом.</p> <p>4. У сфері дії верховної влади знаходяться:</p> <p>4.1. Видання, тлумачення та скасування законів;</p> <p>4.2. Питання правосуддя й інші державні справи;</p> <p>4.3. Призначення посадових осіб;</p> <p>4.4. Право війни та миру.</p> <p>5. Держава не повинна посягати на свободу думки.</p>
Класифікація форм державного правління	<p>1. Монархія (абсолютна та обмежена) – проти абсолютної монархії, але допускає можливість обмеженої її форми.</p> <p>2. Аристократія – визнавав її більш стійкою формою, ніж монархію.</p> <p>3. Демократія – сприймав як найбільш природну форму державного правління, в якій свобода думки реалізується більше, ніж за інших форм правління.</p>
Закони	<p>1. Закони потрібні, щоб підпорядковувати пристрасті розумові.</p> <p>2. Закон має бути розумний, він повинен ухвалюватись великими зборами людей.</p> <p>3. Закон має бути стійким (стабільним) – це є критерій його справедливості.</p> <p>4. Виступив проти панюрідизму (тотальне регулювання суспільних відносин законами).</p>
Головні досягнення вчення	<p>1. Опрацював нову доктрину разом з Г. Гроцієм – теорію природного права, засновану на раціоналізмі, яка виражала основні принципи громадянського суспільства, загального природного права людей;</p> <p>2. Розвивав теорію суверенітету, суспільного договору, міжнародних відносин з позицій природного права.</p> <p>3. Найбільш природною формою вважав демократію, почав розвивати її теорію.</p>

3. Політико-правові ідеї Т. Гоббса та Д. Локка.

Томас Гоббс (1588-1679 рр.):

Основні праці	<p>«Основи філософії» у трьох частинах: «Про тіло» (1655 р.), «Про людину» (1658 р.), «Про громадянина» (1642 р.).</p> <p>«Левіафан або Матерія, форма і влада держави церковної і громадянської» (1651 р.).</p> <p>«Бегемот або Довгий парламент» (1668 р.).</p>
Основа вчення	Матеріалізм.
Питання соціальної філософії	1. Люди рівні від природи за своїми фізичними і розумовими здібностями. Наявні відмінності не можуть

	<p>претендувати на виключну перевагу над іншими.</p> <p>2. На розвиток здібностей впливають спосіб життя, обставини, самосвідомість, самокритика і авторитети.</p> <p>3. Люди діють заради любові до себе через пристрасті: суперництво, прагнення до наживи, недовіра, любов до слави.</p> <p>4. Егоїзм і прагнення до самозбереження – два стимули поведінки людини, які виражають її справжню сутність.</p>
Теорія походження держави	<p>Договірна теорія:</p> <p>1. Людина може перебувати у двох станах – додержавному (природному) і державному (громадянському);</p> <p>2. Додержавний (природний) стан невідмінно призводить до «війни всіх проти всіх», постійному страху за своє життя. Щоб покінчити з цим станом, потрібна держава – особливе штучне тіло;</p> <p>3. Держава – результат свідомого вибору, в основі якого лежить добровільна угода людей (суспільний договір);</p> <p>4. Суспільний договір укладався не між народом і носієм верховної влади, а між людьми з приводу вручення державі їхніх природних прав.</p> <p>5. Вважав, що люди довіряють єдиній особі чи зборам людей верховну владу над собою і зобов'язуються визнавати усі рішення і дії держави.</p>
Держава	<p>1. Абсолютний носій усіх владних стосунків.</p> <p>2. Проводить аналогію держави з людським організмом:</p> <p>2.1. Держава – Левіафан, штучна людина чи земний бог;</p> <p>2.2. Верховна влада – душа держави;</p> <p>2.3. Судді і чиновники – суглоби;</p> <p>2.4. Радники – пам'ять;</p> <p>2.5. Закони – розум і воля;</p> <p>2.6. Нагороди і покарання – нерви;</p> <p>2.7. Добробут громадян – сила;</p> <p>2.8. Громадянський мир – здоров'я;</p> <p>2.9. Смута – хвороба;</p> <p>2.10. Громадянська війна – смерть.</p>
Завдання держави	<p>1. Поліцейсько-охоронні функції.</p> <p>2. Заохочення промислів;</p> <p>3. Забезпечення приватної власності;</p> <p>4. Захист людей від проявів їхнього егоїзму;</p> <p>5. Збереження мирних відносин між людьми.</p>
Форми правління	<p>1. Три форми – монархія, демократія, аристократія.</p> <p>2. Тиранія, анархія (охлократія), олігархія не є самостійними формами, терміни потрібно використовувати для позначення негативних проявів основних форм.</p> <p>3. Сприймав будь-яку з трьох форм за умови, що вони мають абсолютний характер.</p>
Розподіл влади	<p>1. Засуджував розподіл гілок влади.</p> <p>2. Вважав, що в абсолютній державі усі види влади повинні зосереджуватись в одному верховному суб'єкті.</p>

Політико-правовий ідеал	<p>1. Громадянське суспільство, яке охороняється авторитарною владою, де поєднуються «необмежена влада» суверена і права підданих.</p> <p>2. Прихильник державної релігії і політичної цензури.</p>
Право народу на опір влади	<p>1. Народ має право на повстання проти влади, коли абсолютна влада не в змозі виконувати покладений на неї обов'язок – захищати громадян від виявів їхнього егоїзму і зберігати мирні стосунки між людьми.</p> <p>2. Коли суверен, всупереч природним законам, зобов'язує індивіда вбивати чи калічити самого себе або забороняє захищатися від нападів ворогів.</p>
Природне право	Свобода робити все для самозбереження.
Природні закони	<p>1. Розумні умови мирного співіснування;</p> <p>2. Заборона робити те, що згубно для життя;</p> <p>3. Обмеження природної свободи кожної людини з метою безпеки спільного життя людей.</p> <p>4. Сформулював 19 природних законів:</p> <p>4.1. Слід шукати миру та дотримуватися його. Задля миру людина має право захищати себе усіма можливими засобами;</p> <p>4.2. Кожна людина повинна бути готовою відмовитися від частки своєї свободи, та в інтересах миру та самозахисту дозволяти собі стільки ж, скільки вона дозволила би іншим щодо себе;</p> <p>4.3. Люди повинні виконувати укладені угоди, інакше угоди не матимуть ніякого сенсу;</p> <p>4.4. Людина, яка отримала благодіяння від іншої людини, повинна зробити певне благодіяння у відповідь, бо будь-яке благодіяння є бажанням отримати щось в обмін;</p> <p>4.5. Повинна бути виключена з суспільства людина, яка з причини своєї жадібності хоче утримати за собою те, що є для іншої людини предметом першої необхідності;</p> <p>4.6. Людина повинна вибачати минулі образи тим, хто, визнаючи свою вину, просить вибачення;</p> <p>4.7. Якщо людина бажає помсти, вона повинна керуватися не розмірами здійсненого зла, а розмірами того добра, яке вона отримає внаслідок помсти;</p> <p>4.8. Жодна людина не повинна дією, словом або чим-небудь ще виказувати нелюбов до іншої людини, бо це породжує боротьбу;</p> <p>4.9. Питання про те, хто є кращою людиною, не має місця у суспільстві, де всі люди рівні;</p> <p>4.10. Жодна людина не повинна надавати у договорі собі права, якого вона не надала б іншій стороні договору;</p> <p>4.11. Кожен суддя повинен чесно та сумлінно вирішувати суперечки, бо в іншому разі вони будуть вирішені лише війною;</p> <p>4.12. Якщо річ не можна поділити, вона повинна бути спільною, у рівному значенні;</p>

	<p>4.13. Якщо ж річ неможливо поділити, але є певні люди які вважають її своєю, така суперечка повинна бути вирішена за жеребом;</p> <p>4.14. Речі, які не можуть бути поділені, та не можуть бути спільними, повинні передаватися першому володарю, або першонародженому так само, як отримані за жеребом;</p> <p>4.15. Усім людям, які є посередниками миру, повинна бути надана недоторканність;</p> <p>4.16. У суперечці люди повинні довіряти третій особі – судді;</p> <p>4.17. Ніхто не може бути суддею самого себе, бо тоді суддя неминуче буде зацікавлений у власній вигоді;</p> <p>4.18. Ніхто не може бути суддею у справі, з якої він має вигоду;</p> <p>4.19. У питаннях про факт, суддя не повинен схилитися у довірі до певної сторони, а довіряти свідкові цього факту.</p> <p>5. Перетворення природних законів на громадянські можливе тільки за допомогою сили держави.</p>
Основа теорії природного права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ідея загальної природної рівності людей. 2. Ідея правової рівності в державі.
Вимоги в галузі права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рівний для всіх суд присяжних. 2. Гарантія права на захист. 3. Відповідне злочину покарання.
У галузі приватноправових відносин	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рівність перед законом. 2. Свобода як право робити усе те, що не заборонено законом. 3. Об'єктивний суд. 4. Непорушність договорів. 5. Свобода підприємництва та приватної ініціативи.
Головні досягнення вчення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Теорія договірної походження держави саме у мислителя отримала розгорнутий виклад. 2. Підхід до держави як до «штучної людини», як доцільного, уміло сконструйованого людьми механізму. 3. Обґрунтував та продемонстрував роль природних законів для розвитку публічного і приватного права.

Джон Локк (1632-1704 рр.):

Основні праці	«Досвід про закони природи» (1662-1664 рр.), «Два трактати про правління» (1690 р.), «Розвідка про людське розуміння» (1690 р.), «Розумність християнства» (1695 р.).
Форми буття людей	<ol style="list-style-type: none"> 1. Природний, додержавний стан (прояв свободи, рівності та відносного порядку). 2. Політичний, державний стан.
Теорія походження держави	<ol style="list-style-type: none"> 1. Договірна (через укладання суспільного договору). 2. Сутність суспільного договору вбачав у добровільній відмові людей від певної частини своїх природних прав на користь утвореної держави і заміні моральних норм та

	<p>обов'язків політичними законами.</p> <p>3. Договір є дійсним доти, доки він спирається на згоду більшості громадян.</p> <p>4. Свобода громадян у державі повинна не лише зберігатися, але й гарантуватися та зміцнюватися.</p> <p>5. Заперечив теорію патріархального походження держави.</p>
Держава	<p>1. Сукупність людей, які об'єднуються в єдине ціле під егідою ними ж встановлених законів і які створили особливі органи для погашення конфліктів і покарання порушників закону.</p>
Основа державної влади	<p>Народний суверенітет, який делегується державі аби впорядкувати суспільні відносини.</p>
Принципи обмеження влади держави	<p>1. Згода громадян.</p> <p>2. Невідчужуваність свободи.</p> <p>3. Розподіл влади: законодавча, виконавча і федеративна.</p> <p>4. Опір тиранії.</p>
Церковна влада	<p>Церква повинна бути відокремлена від держави, а держава від церкви.</p>
Функції держави	<p>Забезпечення:</p> <p>1. Безпеки громадян;</p> <p>2. Досягнення ними суспільного блага;</p> <p>3. Реалізації свободи;</p> <p>4. Охорони власності.</p>
Розподіл влади	<p>1. Законодавча влада.</p> <p>2. Виконавча влада.</p> <p>3. Федеративна або союзна влада.</p> <p>4. Всі влади виникають задля здійснення необхідності у створенні та виконанні законів, щоб досягти порядку, рівності та блага у суспільстві, а також для побудови та підтримки відносин з ін. державами.</p> <p>5. Законодавча влада довірена народом обраному ним парламенту, який, видаючи закони, повинен сам їх дотримуватись.</p> <p>6. Закони суворо обов'язкові і для уряду, чиновників, суддів. До цієї влади належить і діяльність суддів.</p> <p>7. Законодавчу і виконавчу владу потрібно розподіляти.</p> <p>8. Виконавча влада – влада, у веденні якої повинен бути контроль за здійсненням ухвалених законів, захист на основі законодавства прав і свобод громадян, покарання порушників закону, підтримка дипломатичних стосунків з ін. державами, реалізація воєнної стратегії.</p> <p>9. Глава виконавчої влади – король, який очолює уряд, призначає суддів, має право розпускати і скликати парламент, право вето, право в інтересах спільного блага удосконалювати виборчу систему для більш рівного і пропорціонального представництва і здійснює «федеративну владу», зовнішню політику: право війни і миру, право участі в коаліціях і союзах, право ведення справ з усіма особами та спільнотами</p>

	<p>поза межами цієї держави.</p> <p>10. Вважав, що, не зважаючи на наявні відмінності виконавчої і федеративної влади у кожній спільноті, навряд чи варто їх розподіляти та передавати одночасно в руки різним особам, що можуть діяти незалежно.</p>
Основні природні права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Право на життя. 2. Право на особисту недоторканість. 3. Право на працю. 4. Право на власність. 5. Право на свободу думки та слова. 6. Право на свободу совісті.
Форми державного правління	<ol style="list-style-type: none"> 1. Основні форми: демократія, олігархія, монархія. 2. Допускав проміжні форми і зміну однієї форми на іншу волею народу. 3. Відкидав абсолютну монархію (не розглядав її як форму громадянського правління). 4. Найкраща форма правління – та, яка ефективно виконувала б свої головні завдання і чітко дотримувалась основних принципів обмеження політичної влади. 5. Взірцева форма державного устрою – конституційна монархія.
Закон	<ol style="list-style-type: none"> 1. Встановлений людьми закон – це перша конституційна державна ознака. 2. Закону повинні бути властивими стабільність і тривалість дії. 3. Усі повинні знати і дотримуватись законів; 4. У державі ніхто, жоден орган не може бути виведений з-під дії закону, усі перед законом рівні. 5. Високий престиж закону впливає з того, що він – вирішальний інструмент збереження і розширення свободи особи, який також забезпечує індивіда від свавілля і деспотичної волі інших осіб.
Головні досягнення вченого	<ol style="list-style-type: none"> 1. Обґрунтував концепцію невідчужуваних природних прав людини (життя, свободи і власності). 2. Першим виступив з радикальною критикою абсолютної монархії. 3. Здійснив обґрунтування державного устрою. 4. Розвинув далі теорію договірної походження держави. 5. Сформулював теорію розподілу влади у державі. 6. Висвітив концепцію лібералізму. 7. Висвітив концепцію конституціоналізму.

Контрольні питання

1. Кого із вчених Нового часу прийнято називати «батьком міжнародного права»?
2. Дайте визначення поняттю «панюрідизм».
3. Поясніть суть наступного визначення «війна всіх проти всіх».

4. Чому Г. Гроцій приділяв велику увагу проблемі війни у міжнародному праві?
5. В чому суть концепції Т. Гоббса щодо походження та сутності держави як соціального інституту?
6. Засновником якої політичної ідеології став Дж. Локк?
7. Які погляди та ідеї Дж. Локка ґрунтуються на вченні про природну свободу людини і необхідність людської організації?
8. Як Ви розумієте твердження Б. Спінози: «природне право – це право природи»?
9. Яку класифікацію видів права запропонував Б. Спіноза?
10. На Вашу думку, в чому полягає суть дев'ятнадцяти природних законів Т. Гоббса?

Питання для самостійної роботи

1. Політико-правові погляди в Україні доби Гетьманщини.
2. Політико-державницькі програми українських гетьманів.
3. Конституція Пилипа Орлика.

Список рекомендованих джерел

1. Бульбенюк С.С., Манелюк Ю.М. Історія політичної думки [Електронний ресурс] : практикум. Київ : КНЕУ, 2014. 190 с.
2. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
3. Ханстантинов В.О. Практикум з історії політичних і правових вчень : навчальний посібник. Миколаїв: МНАУ, 2014. 200 с.
4. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

ЛЕКЦІЯ № 6

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: ВЧЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА XVIII ст. ТА ПЕРІОДУ БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ США

План лекції

1. Політична програма Вольтера.
2. Вчення про право та державу Ш. Монтеск'є.
3. Вчення про право і державу Ж.Ж. Руссо.
4. Вчення мислителів італійського Просвітництва.
5. Республіканські політичні та правові вчення в США періоду боротьби за незалежність та становлення держави.
6. Федералістські політичні та правові вчення в США періоду боротьби за незалежність та становлення держави.

Зміст лекції

1. Політична програма Вольтера.

Франсуа-Марі Аруе (Вольтер), (1694-1778 рр.):

Основні праці	«Філософські листи» (1733 р.), «Метафізичний трактат» (1734 р.), «Коментар до «Духу законів»» (1730-і рр.), «Філософський словник» (1764-1769 рр.).
Методологічна основа поглядів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Раціоналізм. 2. Критика феодальних порядків, згідно з якою на зміну деспотичному правлінню має прийти царство розуму та свободи. Тільки в ньому кожній особі буде гарантовано дотримання природних прав: <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Права на особисту недоторканість; 2.2. Право приватної власності; 2.3. Свобода друку, свобода совісті тощо.
Коріння існуючого соціального зла	<ol style="list-style-type: none"> 1. У засиллі невігластва і придушення розуму. 2. Головний винуватець феодальних несправедливостей – церква (релігійний фанатизм знищував свободу совісті і слава), але релігія потрібна як основа моралі.
Свобода	<ol style="list-style-type: none"> 1. Це свобода особи, стрижнем якої слугували свобода слова, друку, совісті як антиподу католицької нетерпимості, свобода праці. 2. Справжня свобода полягає в тому, що люди перестають бути формально залежними один від одного, перетворюються на автономних суб'єктів, у тому, щоб залежати лише від законів. 3. Усунення феодальних пережитків, що сковують творчу ініціативу людини, її приватну підприємницьку діяльність.
Рівність людей	<ol style="list-style-type: none"> 1. Надання однакового статусу громадянина.

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Однакова залежність усіх громадян від закону. 3. Однаковий захист громадян законом. 4. Не був прихильником майнової рівності та спільності майна. 5. Право голосу можуть мати лише власники. 6. Виступав за скасування станових привілеїв.
Ліквідація кріпосного права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення кріпосних селян, які належали церкві та державі. 2. Селян, які належали поміщикам, варто звільняти лише за згодою власників та за викуп.
Програма реформування суспільства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Скасування станових привілеїв. 2. Скасування церковних судів. 3. Заміна аристократії бюрократією. 4. Знищення беззаконня, судових помилок; 5. Перегляд вироків та відновлення доброго імені постраждалих від релігійного фанатизму суддів. 6. Необхідність справедливого судочинства з широкою участю адвокатів у процесі. 7. Розвиток знань та підйом культури призведуть до того, що правителі самі усвідомлять необхідність здійснення реформ. 8. Реформи мають бути поступовими й ініціюватися «згори».
Форма правління	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перевагу надавав абсолютній освіченій монархії (з якою пов'язував реформування феодального суспільства). 2. Цінував достоїнства республіки (яка найбільш наближає людей до їх природного стану, влада в ній спрямовується волею всіх) і конституційної монархії. 3. Обережно ставився до демократії. 4. Першочергове значення надавав не формам державного правління, а принципам, що реалізуються за допомогою інститутів влади: <ol style="list-style-type: none"> 4.1. Свобода; 4.2. Власність; 4.3. Законність; 4.4. Гуманність.
Ідеальна політична організація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Базується на ідеях законності та ліберальних методах здійснення влади. 2. Управляти державою мають лише власники. 3. У державі може бути лише природна, але ані соціальна, ані політична рівність. 4. Взірець державної організації – парламентська система в Англії.
Закони	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розрізняв природні та позитивні закони: <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Природний закон втілює справедливість, що вказується людям природою; 1.2. Позитивні закони – несправедливі, втілюють людські забобони і невігластво.

	<p>2. Найкращі закони – англійські. Вони:</p> <p>2.1. Забезпечують справедливий суд;</p> <p>2.2. Відсутність свавілля;</p> <p>2.3. Відповідальність посадовців за порушення свободи громадян;</p> <p>2.4. Право кожного висловлювати свою думку усно і письмово.</p>
Судочинство	<p>1. Категорично висловлювався проти тортур.</p> <p>2. Був противником конфіскації майна.</p> <p>3. Вимагав реформи феодального кримінального судочинства.</p> <p>4. Критикував систему таємного судочинства із застосуванням тортур, використанням нечесних свідків, недопущенням адвокатів.</p> <p>5. Вимагав гласності та змагальності процесу, єдності законів у межах усієї держави.</p> <p>6. Доводив недоцільність смертної кари.</p> <p>7. Визнав можливість і неминучість страти злочинця лише в одному випадку: коли немає іншого способу врятувати життя великої кількості людей.</p> <p>8. Розвинув і конкретизував думку про перетворення покарання із знаряддя голої відплати на засіб виправлення злочинця і зрівноваження заподіяної шкоди.</p> <p>9. Виступив проти кривавого трибуналу церковної інквізиції.</p>
Значення поглядів	<p>1. В галузі політики він проповідував досить помірковані погляди.</p> <p>2. За історичним значенням його ідеї мали революційний характер.</p> <p>3. Був передовим борцем французької буржуазії XVIII ст. за загальнолюдські інтереси та за загальнолюдський прогрес.</p> <p>4. Представник «активного войовничого гуманізму».</p>

2. Вчення про право та державу Ш. Монтеस्क'є.

Шарль-Луї де Монтеस्क'є (1689-1755 рр.):

1. Основні праці: «Перські листи» (1721 р.), «Загальний трактат про обов'язки» (1725 р.), «Про дух законів» (1748 р.).

2. Один із перших науковців, який розмежував поняття «суспільство» та «державу».

3. Пов'язував появу держави з певним етапом історичного розвитку суспільства, а її основною метою вбачав примирення суперечностей, що виникли між людьми в суспільстві, та направлення їх у певну правову форму розв'язання спорів між приватними особами, використовуючи при цьому загальну силу, якщо окремі особи не будуть підкорятися встановленому порядку.

4. Був противником теологічної картини світу та відстоював матеріалістичні засади.

5. Держава – історично необхідна умова, що визначається об'єктивними факторами суспільного розвитку, а не як довільно сформована організація. Утворення і становлення держави також розглядав як об'єктивний історичний процес.

6. Виникнення держави і права, різноманітність законів є результатом дії об'єктивних чинників і закономірностей, які становлять «дух законів».

7. Основою державної влади вважав загальний дух нації або історично даного суспільства, який і визначає розвиток або занепад держави.

7. Обґрунтовував ідею конституційного правління, за якого правитель (суверен) зобов'язаний виконувати природні та позитивні закони.

8. Важливо рисою суспільства та держави називав громадянську добродетельність (нерозривний зв'язок з політичною свободою та республіканською формою правління).

9. Держава виникла неодноразово із суспільством, а на певному історичному періоді його розвитку, коли люди почали використовувати спільні блага у власних цілях і потребах. Саме тому вони були змушені укласти між собою угоди, у результаті чого була створена держава.

10. Серед таких чинників виникнення держави виділяв географічні (клімат, величина території, рельєф місцевості, ґрунт тощо). Так, спекотний клімат сприяв установленню деспотії, а холодний викликав жагу до свободи, волелюбні народи живуть у гірській місцевості, а схильні до підкорення чужій волі – на рівнинах.

11. До утворення суспільства й держави люди жили за природними законами (рівність, прагнення до миру, добування їжі), потім до цього переліку почали додавати інші права (позитивні), які виникали в результаті розвитку та еволюції.

12. Людина за своєю природою не агресивна і владна, а, навпаки, слабка та боязка, вона завжди прагне до рівності й миру з іншими, саме через такі риси люди прагнуть об'єднуватися в суспільство, у якому вони набувають загальної сили.

13. Війна спонукає соціум установлювати позитивні закони, які будуть регулювати відносини:

13.1. Міжнародне право – відносини між народами;

13.2. Політичне право – відносини між правителями й підданими;

13.3. Цивільне право – відносини між громадянами).

14. Виділив три форми правління: республіка, монархія, деспотія. В основу класифікації форм державного правління заклав критерій ставлення верховної влади до політичних законів як юридично оформлених правил, що регулюють відносини між носіями влади й підлеглими.

15. Деспотія – підпорядкована волі та самочинству вельможної особи, що має своїм наслідком безмірне нещастя підданих.

16. Республіка – верховна влада зосереджена в руках народу або його частини і здійснюється суворо відповідно до політичних законів.

17. Монархія – управляє одна особа, але через установлені незмінні закони, унаслідок чого в ній, як і в республіці, панує благодійна політична свобода.

18. Характер форми правління залежить від кількості осіб, які здійснюють владу:

18.1. У республіці верховна влада зосереджується в руках усього народу (у формі демократії) або певної його частини (аристократія);

18.2. При монархічному правлінні керує всім одна особа, але здійснює це на підставі й у межах законів.

18.3. Для деспотії характерним є воля та свавілля однієї особи поза будь-якими законами й правилами.

19. Республіка характерна для невеликих держав – полісів, монархія – держави середніх розмірів, деспотія – великі імперії.

20. Запровадив поняття «принцип правління» – те, що примушує діяти:

20.1. Республіканська форма правління – доброчесність. Доброчесність є не моральним, а політичним явищем і ґрунтується на повазі до законів і відданості окремої особи загальному колективу;

20.2. Монархічна форма правління – честь. Честь передбачає дотримання кожним обов'язків відповідно до свого становища;

20.3. Деспотична форма правління – страх. Страх – це примітивне відчуття, що знаходиться поза політикою. Державний лад, заснований на страху, є корумпований і перебуває на межі політичного небуття.

21. До поміркованих форм зараховував демократію, аристократію, монархію, у яких відносини між правителем і громадянами здійснюються на основі закону в правовій формі, а державна влада розділена між різними соціальними силами, інституціями, посадовими особами, які здійснюють взаємний контроль і стримування від зловживання владою та порушення законів.

22. Непоміркована форма правління – деспотія. В ній державна влада здійснюється довільно, немає розподілу позицій влади, усе концентрується в одній особі.

23. Ідеальна держава – вільна держава, яка засновується на концепції поділу влади, мета якої гарантувати безпеку громадян від свавілля зловживання владою, забезпечити їхню політичну свободу, зробити право справжнім регулятором відносин між громадянами та урядом.

24. Один із перших, хто розробив теорію поділу влади: «Будь-яка людина, наділена владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямі, поки не досягне встановленої для неї межі». Верховенство права може бути забезпечене лише чітким розподілом влади на три гілки: законодавчу, виконавчу й судову, з наявністю системи «стримувань і противаг» для унеможливлення зловживання з боку будь-якої.

25. Основною метою законодавчої влади є формулювати право у вигляді позитивних законів, нормативно-правових актів, обов'язкових для всіх (представницький орган).

26. Представники мають отримувати від своїх виборців загальну настанову, вони не потребують окремої постанови по кожній справі. Депутати повинні звітувати перед тими, хто їм висловив довіру.

27. Виконавча влада – виконавчий орган загальної волі держави та розповсюджується на всіх її громадян. До її основних функцій належить виконання законів, які встановлені законодавчою владою. Таку владу можуть здійснювати різні особи, крім членів законодавчого органу, тому що за такого формату можлива повна втрата політичної свободи.

28. Судова влада має забезпечувати охорону свободи та безпеки громадян. Якщо судова влада невідокремлена від законодавчої та виконавчої, то втрачається свобода.

29. Не передбачав рівноваги влад, а конкретно вказував на домінуюче становище законодавчої влади, адже їй належить створення законів, а дві інші – лише реалізують, виконують та застосовують встановлені закони.

30. Ключова умова дотримання духу законів та забезпечення гарантій громадян є утвердження в житті принципу розподілу влад з одночасним обмеженням їхньої діяльності.

Значення діяльності:

1. Став основоположником кардинально нових учень, у яких детально аналізував минулі теорії та практики.
2. Один із перших розмежував суспільство та державу і пояснив походження останньої на основі принципу історизму.
3. Виділяв помірковані та непомірковані форми державного правління.
4. Розробив базові поняття: «природа управління» та «принцип управління».
5. Розробив концепцію «ідеальної держави», яка ґрунтується на принципі поділу влади на три гілки: законодавчу, виконавчу й судову, кожна з яких повинна бути самостійною та виконувати свої функції, їх повинні представляти різні особи й органи, але водночас вони повинні взаємодіяти для їх ефективності.

3. Вчення про право і державу Ж.Ж. Руссо.**Жан-Жак Руссо (1712-1778 рр.):**

Основні праці	«Роздуми про науки та мистецтва», «Роздуми про походження і підвалини нерівності між людьми» (1754 р.), «Роздуми над питанням, чи сприяло відродження наук і мистецтв очищенню звичаїв», «Про політичну економію» (1755 р.), «Роздуми про вічний мир» (1782 р.), «Про суспільний договір, або Принципи політичного права» (1762 р.), «Проект Конституції для Корсики» (1765 р.).
Суспільна нерівність та її етапи	У природному (додержавному) стані усі люди рівні, але поступово виникає соціальна нерівність: 1. З появою приватної власності на землю (майнова нерівність); 2. З появою держави (політична нерівність між правлячими та тими, якими керують); 3. З появою спадкової влади (усі громадяни, окрім представників спадкової влади, стають рабами цієї влади) – можливе право народу на повстання.
Закон	1. Висловлення спільної волі. 2. Гарантія індивіда від беззаконня з боку уряду. 3. Надавав великого значення для забезпечення справедливості, свободи та рівності людей.
Види законів	1. Політичні (основні). 2. Громадянські. 3. Кримінальні. 4. «Найважливіші з усіх» звичаї, особливо громадська думка.
Концепція суспільного договору	1. Запропонував новий суспільний договір, коли індивіди будуть вільні та рівні. 2. Предметом договору є повне відчуження кожного з членів асоціації з усіма його правами на користь усієї общини. 3. Створення держави, в якій учасники договору стануть або громадянами (беруть участь в здійсненні державної влади), або підданими (підкорюються законам держави).

	4. Обов'язки, що пов'язують людей з державою, є непохитними (бо вони є взаємними).
Теорія народного суверенітету	1. Народний суверенітет – головний принцип держави. 2. Ознаки суверенітету: 2.1. Невідчужуваність – лише весь народ виражає свою волю у зборах і тільки безпосередньо (єдиний суверенітет); 2.2. Неподільність – суверенітет – це повноваження приймати закони, усі інші повноваження – лише наслідки суверенітету; 2.3. Непогрішимість – народ не може помилятися; 2.4. Абсолютність – народ може прийняти будь-який позитивний закон.
Гарантії народного суверенітету	1. Періодичні проведення народних зборів. 2. Трибунат (особливий контролюючий орган, що може відмінити будь-яку постанову уряду).
Форми правління	1. Демократія. 2. Аристократія. 3. Монархія. В усіх формах суверенітет і законодавча влада належать народам.
Значення ідей	1. Політико-правова доктрина вченого значною мірою, лягла в основу державно-правової практики періоду Великої французької революції. 2. Визначальний вплив на формування ідей радикалізму.

4. Вчення мислителів італійського Просвітництва.

Кілька століть Італія була політично роздробленою країною. Князівства, міста-республіки у взаємних конфліктах перетворили Італію на знесилену державу. Це дало можливість Іспанії легко захопити ворогуючі між собою італійські князівства. Король Іспанії фактично став управляти Італією. Така ситуація сильно ускладнювала соціально-економічний та політичний розвиток країни.

Буржуазія Італії, що тільки почала формуватися, була неоднорідною. Її можна умовно поділити на три частини:

1. Перша – боялася всього нового і не хотіла жодних змін. Її влаштовувало правління Іспанії.

2. Друга – налаштована помірковано та була готова йти на компроміси з феодалами.

3. Третя – прагнула домогтися централізації держави. Цю політико-правову позицію буржуазії поділяли і італійські просвітителі XVIII ст., які розробляли свої правові вчення.

Джамбаттіста Віко (1668–1744 рр.):

Основні праці	«Принципи філософії історії» (1725 р.), «Підвалини нової науки про спільну природу націй» (1725 р.).
Особливості поглядів	1. Тракував соціальну історію як прояв об'єктивного закономірного поступально-циклічного процесу.

	<p>2. Пройдений історією цикл включає три фази:</p> <p>2.1. Початкова фаза – епоха богів (не знає державності, боротьба протилежних устремлінь готує виникнення держави);</p> <p>2.2. Друга фаза – держава існує як влада аристократії, що диктує правові норми і пригнічує плебеїв;</p> <p>2.3. Третя фаза – республікансько-демократичний устрій або представницькі монархії з достойними людини правами і свободами, які забезпечують народний суверенітет, закони мудро і гнучко враховують індивідуальні інтереси із загальними, встановлюють правову рівність між людьми.</p> <p>3. Виникнення держави не пов'язує з договором – кожна форма державності обумовлена певними конкретними причинами.</p>
Значення ідей	<p>1. Ідеалізував майбутнє буржуазного суспільства, але така політико-правова ідеалізація того часу мала прогресивний характер.</p> <p>2. Спробував докладно розробити і продовжити політико-правове вчення, що одержало назву «теорія кругообігу».</p> <p>3. Його ідеї тривалий час не визнавали.</p>

Чезаре Баккарія (1738–1794 рр.):

Основна праця	«Про злочини і покарання» (1764 р.).
Соціальна несправедливість	<p>1. Соціальна несправедливість має матеріальне коріння – право власності для більшої частини людства обумовлює жебрацьке існування.</p> <p>2. Пропонував боротися з соціальною несправедливістю за допомогою освіченої монархії, яка за умов існування суворої законності та мудрих законів здатна гарантувати права людини.</p>
Закони	<p>1. Лише законність може встановити покарання.</p> <p>2. Право на видання законів належить лише суверену як представникові усього суспільства.</p> <p>3. Суверен може видавати лише загальні закони, але не може судити за правопорушення.</p>
Свобода громадянина	<p>1. «Право вчиняти все, що не суперечить закону».</p> <p>2. Замах на безпеку і свободу громадян – один з найтяжчих злочинів.</p> <p>3. Існування універсальних цінностей: свобода, честь, достоїнство людини, громадський порядок, які забезпечуються не репресіями, а справедливими законами, самодисципліною та високою свідомістю індивідів.</p>
Судочинство та кримінальне право	<p>1. Закликав відмовитись від застосування смертної кари як несправедливої та невинуватої.</p> <p>2. Судити за правопорушення може лише суд, який з'ясовує факти.</p> <p>3. Покарання, визначене судом, не може виходити за межі,</p>

	визначені законом.
Значення ідей та поглядів	<p>1. Вважається родоначальником класичної школи в науці кримінального права.</p> <p>2. Розвиваючи ідею законності, він стверджував, що свобода громадянина в його праві робити все, що не суперечить законам, що сама влада повинна суворо дотримуватися законів. Без цього не може існувати «законне суспільство».</p> <p>3. Його політико-правові вчення та ідеї знайшли своє відображення в таких важливих конституційних документах, як французька Декларація прав людини і громадянина кінця XVIII ст., а також у кримінальному і кримінально-процесуальному законодавстві Франції початку XIX ст.</p> <p>4. Аргументи на користь скасування страти – практично перший в історії теоретичний виступ такого роду.</p> <p>5. Правові вчення стали класичним напрямком у кримінально-правовій науці та кримінальному законодавстві, що закріпили такі прогресивні принципи, як: рівність перед законом, немає злочину і немає покарання без вказівки на те у законі, відповідність міри покарання тяжкості скоєного злочину.</p>

5. Республіканські політичні та правові вчення в США періоду боротьби за незалежність та становлення держави.

5.1. Бенджамін Франклін (1706-1790 рр.):

Основні праці	«Толерантність у старій Англії і в Новій Англії», «Про торгівлю», «Про кримінальні закони та про звичай каперства» (1770-ті рр.), «Вислови про війну» (1788–1789).
Питання соціальної філософії	<p>1. Необхідність скасування рабства.</p> <p>2. Необхідність боротьби з наслідками рабства, для чого потрібно освічувати народ, а не правителів.</p> <p>3. Необхідність створення установ для ліквідації наслідків рабовласництва (комітети з нагляду над становищем вільних негрів, опікунів, освіти, найму).</p> <p>4. Вірив, що за рахунок соціальних досягнень, зростання населення, території, відбудеться удосконалення сфери знань.</p> <p>5. Головною у своїй країні він бачив науку, а саме – науку про політику.</p> <p>6. Одна із найважливіших чеснот – справедливість, яка є обов'язковою у відносинах як громадян, так і держав.</p>
Права і свободи людини	<p>1. Права і свободи людини є передумовою для поліпшення становища людини.</p> <p>2. Прихильник свободи совісті.</p> <p>3. Виступав за повну релігійну толерантність.</p> <p>4. Уряд мав сприяти прискоренню соціального прогресу, економічному зростанню країни, пам'ятаючи при цьому про</p>

	<p>свободу людини.</p> <p>5. Визнавав право народу на революцію.</p> <p>6. Висловлювався за заміну будь-якої форми державного управління, яка не забезпечує прав людини.</p> <p>7. Після революції вважав за доцільне введення загального виборчого права для чоловіків і однопалатного загальнонаціонального представницького органу.</p>
Право власності	<p>1. Володіння власністю, яка є необхідною для збереження свого життя та продовження людського роду, становить природне право.</p> <p>2. Інша власність – власність суспільства, яке створило її за допомогою законів, тому може за допомогою інших законів розпоряджатися цією власністю на власний розсуд, коли благо суспільства цього вимагає.</p>
«Ідея гомруля»	<p>1. «Ідея гомруля» розуміється як самоврядування і політичне самовизначення північноамериканських провінцій.</p> <p>2. В 1769 р. вперше назвав такі провінції штатами (states – держави).</p> <p>3. Виступав з ідеєю військово-політичного союзу колоній з метою протидії французьким військам і індійським племенам, що їх підтримують.</p> <p>4. Плану перешкодили роз'єднаність колоній та їх прив'язка до Англії.</p>
Питання парламентаризму	<p>1. Необхідність однакових засад під час організації обох палат парламенту.</p> <p>2. Політична рівність – основа демократії, повинна реалізуватись на всіх рівнях.</p> <p>3. Державна воля в усіх проявах повинна відповідати волі більшості громадян.</p> <p>4. Необхідність демократичного контролю за представницькими органами (напр., право відзиву депутатів виборцями).</p>
Знання про державне управління	<p>Індивід мав привілеї визначати:</p> <p>1. Що є доблесне.</p> <p>2. Вибирати між умовлянням чи переконанням.</p> <p>3. Що є законною вимогою.</p>
Міжнародно-правові питання	<p>1. Мирна зовнішня політика.</p> <p>2. Деспотична поведінка стосовно своїх підданих виливається у несправедливі війни з сусідніми державами.</p> <p>3. Пропозиція укладання міжнародних угод про заборону воєнних дій проти мирного населення, нападів на лікарні та поранених.</p> <p>4. Війни розрізняв за цілями, заради яких вони велися.</p> <p>5. Правомірність відмови солдатів від виконання злочинного наказу, нападу і знищення безневинної сусідньої держави.</p> <p>6. Свобода міжнародної торгівлі та заборона піратства.</p> <p>7. Ідея арбітражу в міжнародних питаннях.</p>

Головні досягнення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заклав фундамент у демократичній традиції сучасної держави і права. 2. Створення концепції федералізму у її найбільш послідовному американському варіанті. 3. Опрацювання сучасного демократичного трактування політичних і громадянських прав особи. 4. Створення передумов міжнародного права.
--------------------	--

5.2. Томас Пейн (1737-1809 рр.):

Основні праці	«Серйозна думка» (1775 р.), «Здоровий глузд» (1776), «Права людини» (1791 р.), «Століття розуму» (1795 р.).
Держава і суспільство	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розрізняв суспільство і державу (уряд), пояснюючи, що перша інституція створюється потребами людей, є їхнім захисником, а друга породжується пороками і є їхнім карателем. Перша завжди є благом, інша – злом (у найкращому випадку необхідним (для забезпечення безпеки), у найгіршому – нестерпним). 2. Договірна теорія. 3. Не ототожнював категорії «держави» і «суспільство». 4. Суспільство – причина, держава – наслідок. 5. Суспільство виникло тому, що людям важко жити наодинці. 6. Держава створена суспільством для захисту громадян, тому договору відповідає тільки та держава, яка піклується про своїх громадян і не дає їх образити. 7. Якщо держава не виконує своїх обов'язків, її треба змінити (право повстання проти влади).
Форми правління	<ol style="list-style-type: none"> 1. Правління на основі виборів і представництва (республіка); 2. Правління на основі успадкування (монархія). 3. Критикував монархію. Спадкова влада (монархія і аристократія) спирається на неосвіченість та забобони людей: «Ідея спадкових законодавців ... настільки ж абсурдна, як і ідея спадкового математика чи спадкового мудреця».
Концепція республіки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Демократична, конституційна держава з писаною конституцією, заснованою на радикальному, але не екстремістському розумінні природних прав людини. 2. Принцип народного представництва. 3. Верховна влада в законодавчого органу, який обирається на підставі загального виборчого права. 4. Прихильник однопалатної структури парламенту. 5. Конституція – ефективніший стримуючий засіб, ніж будь який контроль. 6. Пропозиція заміни одноосібного глави виконавчої влади (президента) на колегіального; 7. Проти «права вето» в президента. 8. Проти незмінюваності суддів. Судді повинні

	<p>переобиратись та відповідати перед народом.</p> <p>9. Теорія представницько-республіканського правління побудована як єдино можлива альтернатива монархічно-спадковій державній владі.</p> <p>10. «Кращим є той уряд, який менше урядує».</p>
Конституція	<p>1. «Конституція... передує державній владі. Державна влада – це лише дітище конституції. Конституція будь-якої держави є актом не державної влади, а народу, який створює її. ... Тому щодо державної влади конституція відіграє ту ж саму роль, яку виконують щодо суду закони ...».</p> <p>2. Конституція – це сукупність юридичних точних правил, які підпорядковують владні установи суспільному призначенню так само, як інститути юстиції підпорядковані праву.</p> <p>3. Визнавав необхідність для держави в юридичному та політичному аспектах.</p> <p>4. Уряд може існувати лише через конституцію.</p> <p>5. Перелічив питання, що потребують інституціоналізації в конституції:</p> <p>5.1. Державна влада, характер її структури і повноважень;</p> <p>5.2. Спосіб обрання і тривалість існування парламентів або інших подібних органів;</p> <p>5.3. Повноваження виконавчої гілки влади;</p> <p>5.4. Найважливіший принцип конституціоналізму – відповідність політичної і правової організації держави правам людини.</p>
Права людини	<p>1. У природному стані людина має «усі інтелектуальні права, або права духу, а також право досягати благополуччя і щастя, оскільки це не применшує природних прав інших».</p> <p>2. Люди об'єднуються в суспільство заради того, щоб краще забезпечити свої права. Тому держава не може посягати на ці права. Її єдиний обов'язок – сприяти людям в їхньому житті, збереженні свободи і статків.</p> <p>2. Розрізняв природні та громадянські права людини.</p> <p>3. Природні права властиві людині за природою, «за правом її існування»: на щастя, на свободу совісті, на свободу слова, рівність перед законом.</p> <p>4. Громадянські права (тобто права, що стосуються безпеки і захисту) випливають із природних прав і належать людині як члену суспільства.</p> <p>5. Виступав за загальне виборче право, скасування майнового цензу, за рівні права жінок, за державні заходи з соціального страхування і перерозподіл доходів тощо.</p>
Головні досягнення	<p>1. Основоположник та один з найбільш радикальних представників демократичної, політичної і правової ідеології республіканізму та конституціоналізму періоду війни за незалежність США.</p> <p>2. Першим дійшов висновку про доцільність та економічну</p>

	вигідність відділення колоній від Британської імперії та створення незалежної держави, запропонувавши її назву – Сполучені Штати Америки.
--	---

5.3. Томас Джефферсон (1743-1826 рр.):

Основні праці	«Загальний огляд Британської Америки» (1774 р.), «Примітки про штат Вірджинія» (1785 р.), «Автобіографія» (1821 р.). Автор близько 25 тис. листів.
Форми громадського життя	1. Додержавна (без уряду). 2. Народовладна (з урядами, на які воля кожної людини справляє свій справедливий вплив). 3. Деспотична (з урядами сили, як у всіх монархіях).
Походження держави	1. Кожна людина і кожна людська спільнота мають право на самоврядування, для чого волею людей засновуються держави: «Вони отримують його разом із життям з рук природи». 2. Суспільний договір, який є основою устрою суспільства та надає його учасникам право впливати на державну владу. 3. Ідея народного суверенітету та рівності громадян у політичних правах.
Модель державного устрою	1. Форма правління – республіка з розподілом гілок влади. 2. Устрій – вільна, рівноправна федерація штатів. 3. Політичний режим – демократія. 4. Соціальна основа – приватна власність (суспільство фермерів). 5. Законодавча влада – двопалатний парламент (палата депутатів і сенат), при якому діє Рада з перевірки законів. 6. Центральна виконавча влада: 6.1. Президент обирається на чотири роки, не більше двох разів; 6.2. Виконавча влада на місцях: губернатори і рада штатів. 7. Судова система складається із Суду Адміралтейства, Генерального Суду Загального права, Високого канцелярського Суду, Апеляційного Суду. 8. Наполягав на поділі держави на невеликі адміністративні райони.
Комплекс заходів утримання рівноваги влади	1. Забезпечення неможливості того, щоб одна людина стала одночасно носієм більш ніж одного виду державної влади. 2. Обмеження терміну перебування і регулярна ротація осіб, які обіймають виборні чи інші посади. 3. Конституція має ухвалюватися не законодавчою асамблеєю, а спеціально обраним з цією метою народним конвентом. 4. Створення постійного суду імпичменту, який складається з представників трьох гілок влади, має право судити і звільняти з посади будь-якого представника вищих органів

	<p>влади в разі порушення ним конституційних принципів і правил.</p> <p>5. Постанова про передачу права вето на законодавчі рішення спеціальній ревізійній раді і про можливість зняття накладеної заборони при повторному розгляді цього законопроекту більшістю у дві третини.</p>
Право	<p>1. Розглядав право як волю нації.</p> <p>2. Право може обмежувати владу і корупцію як результат владних зловживань.</p>
Конституція	<p>Передбачав можливість зміни чи доповнення Конституції кожні 19-20 років, адже перед кожним поколінням постають нові проблеми і завдання і воно має право самостійно обирати ту форму державної влади, яка, на його думку, найбільше сприятиме його щастю і найкраще пристосується до існуючих умов.</p>
Права людини	<p>1. «Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невід’ємними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя; що уряди встановлюються між людьми на те, щоб забезпечувати ці права».</p> <p>2. Поділяв на природні та громадянські права.</p> <p>3. Основоположні природні права: право на життя та свободу; рівність; право на повстання.</p> <p>4. Інші природні права: право використовувати на свій розсуд свої фізичні і духовні сили, плоди своєї праці; право особистої недоторканості; право свободи думок і слова, листування і обміну думками, поглядів та обміну інформацією між громадянами на основі спільних інтересів; право свободи совісті віросповідання; право обирати ту форму громадського життя, яка найбільше допоможе стати щасливим.</p> <p>5. Природні права – вище законів, що видаються державною владою, вони пріоритетні.</p> <p>6. Природні права має не лише кожен індивід, але й кожен народ чи суспільство, людська спільнота.</p> <p>7. Навчання від початкової школи до закінчення університету – невід’ємний атрибут демократичної республіки.</p>
Питання станів	<p>1. Проти рабства.</p> <p>2. Прихильник станового поділу суспільства.</p> <p>3. Серед станів виокремлював аристократію, у якій вирізняв:</p> <p>3.1. Природну аристократію (за фізичну силу і достоїнства);</p> <p>3.2. Штучну аристократію (за особливим походженням і багатством);</p> <p>3.3. Духовну аристократію (за інтелектуальними і моральними достоїнствами. Вона природна та є найдорожчим даром людини).</p>
Головні досягнення	<p>1. Автор Декларації незалежності США – першого в історії</p>

	<p>державного акта, що проголосив ідею народного суверенітету основою державного життя: «Влада урядів походить із згоди тих, ким вони управляють ... коли якась форма правління стає згубною для такої мети, народ має право змінити або скасувати її і встановити новий уряд, спираючись на такі принципи та організовуючи його владу в такі способи, які видаються народу найдоцільнішими для досягнення своєї безпеки і щастя».</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Внесок у трактування природних прав. 3. Вперше сформулював природне право народу на відокремлення та створення власної незалежної держави. 4. Запропонував широкий перелік громадянських прав і свобод у демократичній державі. 5. Опосередковано брав участь у створенні тексту Французької декларації прав людини 1789 р. 6. Був одним із найактивніших ініціаторів прийняття Біллю про права 1791 р. як поправок до Конституції США.
--	---

6. Федералістські політичні та правові вчення в США періоду боротьби за незалежність та становлення держави.

6.1. Олександр Гамільтон (1754/1757-1804 рр.):

Основна праця	«Записки Федераліста. Політичні есе Александра Гамільтона, Джеймса Медісона та Джона Джея» (1787-1788 рр.).
Поділ суспільства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заперечував теорію природної рівності людей. 2. Поділ суспільства на обраних (багатих і родовитих) і багатьох (маса народу), освічених і неосвічених, здатних і нездатних керувати справами суспільства (природний поділ). 2. Майнова нерівність – вічна, як і свобода. 3. Лише заможні здатні забезпечити стабільність політичного ладу. 4. Поділ на класи неминучий, потрібно надати йому конституційного виразу. 5. Виразник інтересів великих землевласників. 6. Виступав проти надання народові можливості брати активну участь у державних справах, адже це неминуче призвело б до помилок і безладдя через нерозумність і непостійність мас, а отже – до слабкості держави.
Організація федеральної влади	<ol style="list-style-type: none"> 1. Федерація має бути бар'єром перед будь-якими внутрішніми розладами і народними повстаннями. 2. Лише сильна центральна влада здатна створити міцну авторитетну державу і не допустити розвитку демократичного руху мас після перемоги у Війні за незалежність 1775-1783 рр. 3. Парламент двопалатний. 4. Виборче право з високим майновим цензом. 5. Верхня палата Конгресу – Сенат (з можновладної

	<p>аристократії), формується через систему вибірників довічно.</p> <p>6. Нижня палата Конгресу – Асамблея, обирається раз на три роки прямими виборами.</p> <p>7. Влада розподілена між обома палатами.</p> <p>8. Визнаючи республіканський лад неодмінною умовою, вважав визначальною сильну президентську владу, наближену до моделі влади конституційного монарха.</p> <p>9. Створення сильної президентської влади:</p> <p>9.1. Обирається довічно;</p> <p>9.2. Має широкі повноваження;</p> <p>9.3. Контролює представницький орган законодавчої влади;</p> <p>9.4. Міністри призначаються президентом і не відповідальні перед парламентом;</p> <p>9.5. Командування усіма збройними силами.</p> <p>10. Запровадження федеральних податків</p>
Судова влада	<p>1. Необхідність судового конституційного контролю Верховним судом з широкими повноваженнями.</p> <p>2. Члени Верховного суду наділені конституційною юрисдикцією; незалежні; добре оплачувані; мають довічне призначення на посаду.</p>
Головні досягнення	<p>1. Разом із Дж. Медісоном і Д. Джеєм сформулював та обґрунтував федералізм як конституційний принцип.</p> <p>2. Погляди послужили теоретичною базою для розробки Конституції США 1787 р.</p>

6.2. Джеймс Медісон (1751-1836 рр.):

Основна праця	«Записки Федераліста. Політичні есе Александра Гамільтона, Джеймса Медісона та Джона Джея» (1787-1788 рр.).
Політико-правова діяльність	<p>1. Традиція природничого права.</p> <p>2. Традиція суспільного договору.</p> <p>3. Законопроект про права людини.</p> <p>4. Конституційне регулювання галузей урядової влади.</p> <p>5. Переосмислення досвіду давніх республік.</p> <p>6. Переосмислення своєї роботи з федералістами і зближення з демократичними республіканцями.</p>
Концепція представницької демократії	<p>1. Законодавчий двопалатний орган (аристократична і демократична палати, повинні мати різний склад, обсяг і терміни повноважень).</p> <p>2. Два поділи влади:</p> <p>2.1. Вертикальний (федералізм);</p> <p>2.2. Горизонтальний (виокремлення законодавчої, виконавчої та судової гілок влади із системою «стримувань та противаг»).</p> <p>3. Судова влада наділена правом судового контролю над постановами органів законодавчої та виконавчої влади.</p>
Поняття «факція».	1. «Факція» – це угруповання, верства (клас) багатих чи

	<p>бідних.</p> <p>2. Держава з переважною більшістю громадян середнього статку, більш стабільна і життєздатна.</p> <p>3. Клас з помірними статками готовий підтримати помірну форму правління. Таке політичне і правове суспільство більш вільне від «факцій».</p> <p>4. Поняття «факція» – це група громадян, що об'єдналися в єдиному пориві до дії. У них загальний інтерес чи думка, що можуть бути ворожими чи обтяжливими для прав інших громадян. виправити таку ситуацію можна двома способами:</p> <p>4.1. Усунути причини, які викликають появу «факцій»;</p> <p>4.2. Регулювати наслідки існування «факцій».</p> <p>5. На виникнення «факцій» впливає низка чинників:</p> <p>5.1. Різні погляди на релігію.</p> <p>5.2. Ставлення до системи влади.</p> <p>5.3. Питання теоретичного чи практичного характеру.</p> <p>5.4. Нерівний розподіл власності.</p> <p>5.5. Поведінка політичних лідерів та ін.</p> <p>6. У сучасній політиці «фракція» – це відособлена частина партії, класу, соціальної групи чи організації (група інтересів чи лобі».</p>
Головні досягнення	<p>1. Фактично розробив основні конституційні принципи, за що його називають «батьком американської конституції».</p> <p>2. Запропонував шість з перших десяти поправок до Конституції США – Білля про права.</p> <p>3. Створив політико-правове вчення про республіканське правління в США, а також теорію рівноваги відособленої влади.</p> <p>4. Завдяки його діяльності в області політики, юриспруденції розгорнутий коментар Конституції перетворився на аналіз фундаментальних принципів державної влади.</p> <p>5. Діяльність Дж. Медісона стала джерелом конституційного права для Верховного суду США.</p>

6.3. Джон Адамс (1735-1826 рр.):

Основні праці	«Думки про правління» (1776 р.), «На захист конституцій урядової влади Сполучених Штатів Америки» в 3-х т. (1787-1826 рр.).
Суспільство	<p>1. Обґрунтував неминучість існування соціальних розходжень, всіляких соціальних угруповань і таких класів, як клас джентльменів, клас простих людей та ін.</p> <p>2. Аристократія у будь-якому цивілізованому суспільстві від стародавніх часів до наших днів, завжди займала і повинна займати особливе пануюче становище.</p> <p>3. Поділяв ідею Н. Макіавеллі, відповідно до якої всі люди за природою своєю дурні та обов'язково виявлять природжену</p>

	зіпсованість душі, як тільки для цього трапиться слушний випадок.
Форма правління	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підтримав Т. Джефферсона в питанні законодавчої та адміністративної самостійності колоній. 2. Допускав і визнавав доцільність монархічної форми правління. 3. Знать повинна контролювати і стримувати короля. 4. Міністри мають контролювати і стримувати знать. 5. Монархія, аристократія, демократія – прості форми правління (тлумачив їх як утілення деспотизму). 6. Ідеальна форма правління – змішана. 7. Супротивник правління більшості.
Пропозиції щодо організації влади в державі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Необхідність змішаного уряду (баланс влади більшості та влади багатства). 2. Система стримування і взаємного урівноважування влади – «стримувань і противаг». 2. Розширення повноважень президента. 3. Відокремлення та незалежність законодавчої, виконавчої і судової влади, але водночас часткове поєднання повноважень властей і їх урівноваження. 4. За двопалатну легістратуру: верхня палата – аристократична, нижня – демократична. Визначав цю форму як трьохелементний баланс. Сюди входили виконавча влада, верхня аристократична і нижня демократична палати парламенту. Усе це разом становило деяку форму збалансованої публічної влади.
Головні досягнення	<p>Головний захисник Декларації незалежності США 1776 р. Сформулював концепцію народного суверенітету, згідно з якою народ розглядався як єдине джерело влади. Створив теоретичні основи сучасного консерватизму. Виступив попередником низки класиків сучасної політичної соціології та культурології.</p>

6.4. Джон Маршал (1755–1835):

Посада	Голова Верховного суду США в 1801-1835 рр.
Справа «Марбері проти Медісона» (1803 р.)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створені юридичні гарантії принципу верховенства Конституції. 2. Суди мають право анулювати закони, коли вони суперечать федеральній Конституції, оскільки вона є «головним і найважливішим законом держави». Тому «законодавчий акт, який суперечить Конституції, не має юридичної сили». 3. Право Верховного Суду на судовий нагляд за конституційністю законів. 4. Пізніше Верховний Суд поширив дію цього правила на акти Президента і на акти штатів.
Справа «Мак-Каллоу»	1. Сприяв посиленню влади федерального уряду за рахунок

проти штату Меріленд» (1819 р.)	прав штатів. 2. Встановлення доктрини «повноважень, що передбачаються». До повноважень федерального уряду належать не лише ті, які прямо передбачені в тексті Конституції, але й ті, що прямо не віднесені Конституцією до його повноважень, проте є «необхідними і доречними» (ст. 1, р. 8, п. 18 Конституції США).
Конституція	1. Встановлення основоположних принципів конституційної інтерпретації. 2. Він наполягав на тому, що Конституція не може ефективно діяти тривалий час, якщо вона не буде гнучкою. 3. Судове тлумачення є головною формою змін до Конституції США. 4. Враховуючи, що зміст більшості положень Конституції є дуже узагальненим, до її інтерпретації слід застосовувати більш гнучкі і широкі підходи, ніж до інтерпретації звичайного нормативного акта.
Головні досягнення	Відіграв значну теоретичну та практичну роль у формуванні державно-правових традицій США.

Контрольні питання

1. Кому з відомих мислителів доби Просвітництва належить крилатий вираз: «Я не згоден з жодним словом, яке ви говорите, але готовий померти за ваше право це говорити»?
2. Кому з відомих мислителів доби Просвітництва належить крилатий вираз: «Будь-яка людина, наділена владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямі, поки не досягне встановленої для неї межі».
3. Які суспільно-політичні ідеї, висунуті Вольтером, Ви поділяєте, а які ні?
4. Чому Вольтер вважав найкращою формою правління абсолютну монархію?
5. У чому полягав «радикалізм» політичної теорії Ж. Руссо?
6. Як Ш. Монтеск'є тлумачив поняття «природа управління» та «принцип управління»?
7. Сформулюйте основні положення геополітичної концепції Ш. Монтеск'є.
8. Хто з мислителів запропонував назву майбутньої держави – «Сполучені Штати Америки»?
9. На які види поділяв форми державного правління Т. Пейн?
10. За які заслуги Дж. Медісона назвали «батьком американської конституції»?

Питання для самостійної роботи

1. Ідеї рівності та республіканізму у поглядах Я. Козельського.
2. «Філософські пропозиції» Я. Козельського.
3. Українська класична філософія Г. Сковороди.
4. «Духовна республіка» – суспільно-політичний ідеал Г. Сковороди.

Список рекомендованих джерел

1. Зозуля Є.В., Туренко О.С., Іванов І.В. Історія вчень про державу і право : навчальний посібник. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
2. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Харків: Одіссей, 2008. 187 с.
3. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.
4. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: Київ: Генеза, 1994. 368 с.
5. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

ЛЕКЦІЯ № 7

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТЕОРІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ХІХ ст.

План лекції

1. Розвиток ліберальної думки.
2. Розвиток консерватизму.
3. Розвиток націоналізму.
4. Соціалізм та анархізм.
5. Марксистське вчення про державу і право.
6. Аристократична концепція держави і права Ф. Ніцше.

Зміст лекції

1. Розвиток ліберальної думки.

Суть поняття	<p>Лібералізм (лат. <i>liberalis</i> – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод і обмежує сфери діяльності держави.</p> <p>Лібералізм як одна з найбільш поширених у світі ідейних і соціально-політичних течій сформувався у ХVІІІ ст. У другій половині ХІХ ст. він окреслився в самостійний напрям, який з появою ліберальних партій набув особливого розвитку і значення.</p> <p>Поняття «лібералізм» потрапило до політичного словника в 30-40-ві рр. ХІХ ст.</p>
Представники	<p>Джон Локк (1632-1704 рр.). Адам Сміт (1723-1790 рр.). Ієремія Бентам (1748-1832 рр.). Бенжамен Констан (1767-1830 рр.). Вільгельм фон Гумбольдт (1767-1835 рр.). Девід Рікардо (1771-1823 рр.). Джон Стюарт Мілль (1806-1873). Каміло Бенсо ді Кавур (1810-1861 рр.). Густав де Молінарі (1819-1912 рр.). Сальвадор де Мадаріага (1886-1978 рр.). Фрідріх-Август фон Гаєк (1899-1992 рр.). Карл Поппер (1902-1994 рр.). Арон Раймон (1905-1983 рр.). Ісая Берлін (1909-1997 рр.). Ральф Дарендорф (1929-2009 рр.) та ін.</p>
Базові цінності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Людська особистість. 2. Індивідуальна свобода. 3. Рівність можливостей. 4. Ринок як регулятор економічних відносин.
Принципи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Окремий індивід – первинний і реальний, ніж суспільство

	<p>та його інститути, індивідуальні потреби та права, якого важливіші за будь-які колективні суспільні права та інтереси.</p> <p>2. Кожна людина, безумовно, відрізняється від інших людей і це є первинне, а зв'язок і схожість – умовні та вторинні.</p> <p>3. Усі свої закони і цінності людина створює сама.</p> <p>4. Людина індивідуально вільна і відповідальна перед своєю свободою, в основі особистої свободи і відповідальності – приватна власність.</p>
Основні політичні ідеї лібералізму	<p>1. Прихильність парламентського ладу і традиційним парламентським процедурам.</p> <p>2. Негативне ставлення до економічних і соціальних функцій держави, що постійно розширюються.</p> <p>3. Необхідність розподілу влади.</p> <p>4. Політичний плюралізм і верховенство закону.</p> <p>5. Забезпечення основних політичних прав і свобод громадян.</p> <p>6. Повага достоїнства людської гідності.</p> <p>7. Розширення практики плебісцитарної демократії усенародного обговорення законів.</p> <p>8. Розширення та укріплення місцевого самоврядування.</p> <p>9. Обґрунтування демократичної сутності елітаризму та необхідність конкуренції еліт.</p> <p>10. Компроміс, консенсус в рішенні найважливіших політичних проблем.</p>
Політичні та економічні пріоритети	<p>1. Договірний характер відносин між державою та індивідом.</p> <p>2. Обмеження впливу держави, насамперед в економічній сфері.</p> <p>3. Приватна власність.</p> <p>4. Захист прав і інтересів меншин.</p> <p>5. Зменшення податків, скорочення соціальних програм.</p> <p>6. Приватизація.</p>
Подальший розвиток та форми	<p>В останній третині XIX ст. почав складатися новий тип лібералізму – неолібералізм. (Дж. Гобсон, Т. Грін, Ф. Науман, Дж. Д'юї, Дж. Джеліотті, Р. Дарендорф, М. Фрідман).</p> <p>Форми:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Політичний лібералізм; 2. Економічний лібералізм; 3. Культурний лібералізм; 4. Соціальний лібералізм; 5. Лібералізм третього покоління

2. Розвиток консерватизму.

Суть поняття	<p>Консерватизм (лат. <i>conserve</i> – зберігати, охороняти), політична доктрина, яка зорієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.</p>
--------------	--

	Його політико-ідеологічний світогляд визначається як комплекс життєздатних принципів, головними серед яких є свобода і відповідальність, авторитет, релігійність, природна нерівність людей та їх скептицизм.
Представники	Едмунд Берк (1729-1797 рр.). Джон Адамс (1735-1826 рр.). Жозеф де Местр (1753-1821 рр.). Луї де Бональд (1754-1840 рр.). Александр Гамільтон (1757-1804). Франсуа Рене де Шатобріан (1768-1848 рр.). Сімонд де Сімонді (1773-1842 рр.). Томас Карлейл (1795-1881 рр.). Алексіс де Токвіль (1805-1859) Хуан Доносо Кортес (1809-1853 рр.) В'ячеслав Липинський (1882-1931 рр.). Рассел Керк (1918-1994 рр.) Ірвінг Крістол (1920-2009 рр.) Деніел Мойніхен (1927-2003 рр.). Семюел Хантінгтон (1927-2008 рр.) та ін.
Базові цінності	1. Сім'я. 2. Релігія. 3. Мораль. 4. Традиції. 5. Держава – головний інструмент забезпечення добробуту громадян.
Принципи	1. Суспільство – це система норм, звичаїв, традицій, інститутів, які беруть свій початок з давнини. 2. Існуючий інститут є переважаючим ніж будь-які теоретичні схеми. 3. Орієнтація на державний авторитет. 4. Скептицизм відносно людського розуму. 5. Скептицизм відносно можливості соціальної рівності між людьми. 6. Приватна власність – гарант особистої свободи і соціального порядку.
Основні політичні ідеї консерватизму	1. Ідея традиції, яка визначає суспільне буття індивіда. 2. Ідея національної величі. 3. Ідея соціальної нерівності і політичної конкуренції. 4. Ідея відмови від активного політичного втручання у суспільне життя. 5. Зневажливе ставлення до парламентаризму і виборним інститутам влади.
Політичні та економічні пріоритети	1. Пріоритетність державної власності. 2. Підвищена увага до армії. 3. Активне втручання держави в економіку. 4. Готовність відстоювати національні інтереси силовими методами.
Подальший розвиток	У другій половині ХХ ст. традиційний консерватизм

та види	<p>вступив у суперечність із тенденціями суспільного розвитку, що зумовило його трансформацію в неоконсерватизм, прихильниками якого були С. Липсет, Х. Ортега-і-Гассет, І. Крістол, Л. Штраус, Д. Каган та ін.</p> <p>Види:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Торизм. 2. Неоконсерватизм. 3. Палеоконсерватизм. 4. Націонал-консерватизм. 5. Фіскальний консерватизм. 6. Соціальний консерватизм. 7. Ліберальний консерватизм. 8. Лібертаріанський консерватизм. 9. Патерналістський консерватизм.
---------	--

3. Розвиток націоналізму.

Суть поняття	<p>Націоналізм – система ідей і поглядів, що виходить із пріоритету національних (етнічних) цінностей як перед особистісними, так і перед іншими груповими (корпоративними) й загальнолюдськими (універсалістськими) цінностями.</p> <p>У вужчому розумінні:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Політичний рух, що проголошує своїми цілями боротьбу за політичну незалежність, збереження й розвиток власної етнічної та культурної ідентичності. 2. Радикальна ідеологія з виразними елементами національної винятковості, схильністю до автаркії. <p>Термін «націоналізм» (nationalismus) запропонував Й. Гердер наприкінці 1770-х рр.</p>
Представники	<p>Йоганн Гердер (1744-1803 рр.). Йоганн Фіхте (1762-1814 рр.). Ян Коллар (1794-1852 рр.). Франтішек Палацький (1798-1876 рр.). Жозеф Артюр де Гобіно (1816-1882 рр.). Шарль Моррас (1866-1952 рр.). Дмитро Донцов (1883-1973 рр.). Ернст Хаас (1924-2003 рр.). Бенедикт Андерсон (1936-2015 рр.).</p>
Базовий принцип	<p>Теза про цінність нації як найвищої форми суспільної єдності та її первинності в державотворчому процесі.</p>
Елементи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Існування націй – людство законами природи поділено на фундаментальні одиниці – автономні та самодостатні нації, які відрізняються набором певних якостей. 2. Суверенне право нації на самовизначення: <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Національні проекти можуть здійснюватися лише у власній державі; 2.2. Нація має право сформувати свою державу, яка має

	<p>включати в себе всіх членів нації;</p> <p>2.3. Для кожної адміністративно-територіальної одиниці політичні кордони мають збігатися з культурно-етнічними кордонами.</p> <p>3. Первинність нації в державотворчому процесі:</p> <p>3.1. Нація є джерелом всієї політичної влади;</p> <p>3.2. Єдиним легітимним типом уряду є національне самоврядування;</p> <p>3.3. Кожен член нації має право безпосередньо брати участь у політичному процесі.</p> <p>4. Національна само ідентифікація:</p> <p>4.1. Необхідною умовою є спільність мови та культури для всього населення в межах єдиної адміністративно-територіальної одиниці;</p> <p>4.2. Люди ототожнюють себе з нацією ради свобод і самореалізації;</p> <p>4.3. Нація гарантує членство і самоідентифікацію навіть тим, хто не відчуває себе частиною жодної іншої групи.</p> <p>5. Солідарність:</p> <p>5.1. Однаковість досягається за рахунок об'єднання людей на ґрунті любові та братерства, а не шляхом нав'язування певної культури;</p> <p>5.2. Члени нації мають відчувати узи солідарності і діяти не однаково, а в унісон.</p> <p>6. Нація як вища цінність:</p> <p>6.1. Відданість індивіда національній державі;</p> <p>6.2. Завдання громадян – підтримувати легітимність своєї держави;</p> <p>6.3. Зміцнення національної держави є головною умовою для загальної свободи і гармонії.</p> <p>7. Загальна освіта – люди мають мати загальну освіту, необхідну для повноцінної участі в житті нації, а також для ідентифікації з її культурою, історією та мовою.</p>
Завдання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Національна автономія. 2. Національне об'єднання. 3. Національна ідентичність.
Подальший розвиток та види	<p>У сучасному світі націоналізм залишається універсальним явищем. Він охоплює не лише країни третього світу, а й країни з достатньо високим рівнем економічного та культурного розвитку.</p> <p>Види (за дослідженням П. Альтера):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ліберальний (демократичний) націоналізм; 2. Інтегральний націоналізм; 3. Реформаторський націоналізм.

4. Соціалізм та анархізм.

4.1. Соціалізм:

Суть поняття	<p>Соціалізм – поняття, щодо має багато значень:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Соціально-економічні ідеї, вчення та ідеології, основною ціллю та ідеалом яких є здійснення принципів соціальної справедливості, свободи та рівності. 2. Економічна та соціальна концепція, яка спрямована на захист прав населення щодо володіння суспільною власністю і природними ресурсами. 3. Політичні рухи, різноманітні утворення та партії, що в Новітній час відносяться до «лівого» політичного спектра. 4. В політичній лексиці – політика економічного перерозподілу національного продукту країни, спрямована на соціальний захист незахищених верств населення. <p>Автор терміна «соціалізм» – П. Леру, французький видавець та політик. В 1834 р. опублікував статтю «Про індивідуалізм та соціалізм».</p>
Представники	<p>Томас Мор (1478-1535 рр.). Томмазо Кампанелла (1568-1639 рр.). Шарль Фур'є (1772-1837 рр.). Клод Анрі де Сен-Сімон (1760-1825 рр.). Роберт Оуен (1771-1858 рр.) П'єр Жозеф Прудон (1809-1865 рр.). Карл Гайнрих Маркс (1818-1883 рр.). Джеймс Макгілл Б'юкенен (1919-2013 рр.). Джуліус Н'єрере (1922-1999 рр.).</p>
Основні риси	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність приватної власності. 2. Кошти виробництва належать державі. 3. Розподіл ресурсів контролюється суспільством. 4. Відсутність експлуатації людини людиною. 5. Загальна рівність (правова та майнова). 6. Загальне виборче право. 7. Дія принципу «від кожного за здатністю – кожному за працею». 8. Інтереси суспільства домінують над особистісними. 9. Особлива увага колективним формам життя людей. 10. Заперечення релігії.
Завдання	<p>Для досягнення справедливості ідеологи соціалізму пропонували наступні кроки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Знищити приватну власність та зберегти особисту власність. 2. Будівництво безкласового суспільства. 3. Замінити капіталістичні підприємства на кооперативні. 4. Заснувати ідейні громади із спільністю праці та майна. 5. Організувати державну систему соціального забезпечення.

Шляхи встановлення	<p>6. Подавати соціалізм як нову релігію.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розробивши ідею соціалізму, його прихильники без особливих зусиль зможуть залучити населення. 2. Люди самі потягнуться до ідеї формування ідеального суспільства. 3. Одним із ефективних способів переходу до соціалізму є революція. Експлуаторські класи добровільно не віддадуть владу, тому їхнє повалення може бути здійснено лише шляхом збройного повстання. 4. Мирне завоювання влади можливе шляхом організації демократичних виборів. 5. Один із можливих шляхів переходу до соціалізму – парламентські вибори. Такий метод є найбільш гуманним, повалення попередньої влади відбувається без крові та зброї.
Типи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Утопічний – ідеальна держава: <ol style="list-style-type: none"> 1.1. В основі є спільність майна. 1.2. Людина працює на благо всіх. 1.3. Існував лише теоретично. 2. Марксизм – революційна теорія: <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Передбачає диктатуру пролетаріату та руйнування капіталізму. 2.2. Вчення існувало у Німеччині, Англії та інших країнах. Насправді реалізовано СРСР, Китаї, на Кубі. 3. Соціал-демократія – теорія мирного перетворення капіталізму на соціалізм: <ol style="list-style-type: none"> 3.1. Реалізований у таких країнах як Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ізраїль. 4. Націонал-соціалізм: <ol style="list-style-type: none"> 4.1. Соціалізм будується для титульної нації. 4.2. Приватну власність не ліквідовано. Вона лише підпорядковується цілям держави. 4.3. В основі – експлуатація ресурсів інших країн. 4.4. Реалізований у Німеччині 30-40-х рр. XX ст.
Теоретичні моделі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Феодалний – вихід із протиріч капіталізму у поверненні до феодално-патріархальних відносин. 2. Казарменний – домінування ідеології над економікою. Працівники не мають права на власність і результати праці. Груба система придушення особистості. 3. Державний – засоби виробництва під контролем держави. Ведеться планове господарство. Перехід до соціалізму відбувається рахунок приватних реформ. 4. Анархічний – ідея організації суспільства без державного примусу. Спілкування людей на основі кохання та вільного відношення. Соціальне питання зводилося до освіти та виховання народу. 5. Ринковий – соціалізм може бути побудований без участі державного апарату. 6. Бюрократичний – влада у руках бюрократії. Домінування

	<p>корупції. Низький рівень життя народу.</p> <p>7. Комунітарний – домінування колективізму у суспільстві.</p>
Подальший розвиток та види	<p>1. Відповідно до теорії технократичного суспільства у ХХІ ст. соціалізм замінить капіталізм. Відбудеться це внаслідок науково-технічного прогресу.</p> <p>2. Ідеї та думки в сучасному світі конкурують одна з одною. Вони відволікають людину від пізнання світу та самої себе.</p> <p>3. Люди не формулюють своїх бажань. Навіть особисте їм уже вселили. Легко відбуваються політичні маніпуляції.</p> <p>4. Соціалістична ідея для людини – можливість критично подивитись суспільство. Найголовніше – вона має бути безкомпромісною.</p> <p>5. Рухатися до соціалізму можна лише без приватної власності.</p> <p>6. Соціалізм ХХІ ст. повинен володіти важливими рисами:</p> <p>6.1. Демократія – політичний устрій з народною державною владою;</p> <p>6.2. Еквівалентна економіка – світова економічна система задоволення потреб усіх членів суспільства. На відміну від ринкової еквівалентна економіка не схильна до криз.</p> <p>6.3. Відсутнє коливання цін.</p> <p>6.4. Рівняння багатства людей та країн.</p> <p>6.5. Соціалістичній ідеї потрібна революційна програма. Потрібні методи та методи її здійснення. Вони спричинять створення класової партії.</p>

4.2. Анархізм:

Суть поняття	<p>Анархізм – суспільно-політична течія, що прагне до максимально можливого визволення особистості, виступає за негайне знищення будь-якої державної влади стихійним бунтом мас і створення федерації дрібних автономних асоціацій виробників і споживачів (союзи громад).</p>
Представники	<p>Мері Уолстонкрафт (1759-1797 рр.).</p> <p>Макс Штірнер (1806-1856 рр.).</p> <p>П'єр Жозеф Прудон (1809-1865 рр.).</p> <p>Михайло Бакунін (1814-1876 рр.).</p> <p>Жак Елізе Реклю (1830-1905 рр.).</p> <p>Петро Кропоткін (1842-1921 рр.).</p> <p>Жорж Ежен Сорель (1847-1922 рр.).</p> <p>Ерріко Малатеста (1853-1932 рр.).</p> <p>Люсі Парсонс (1853-1942 рр.)</p> <p>Вольтарина де Клер (1866-1912 рр.).</p> <p>Емма Гольдман (1869-1940 рр.).</p> <p>Карл Пауль Поланьї (1886-1964 рр.)</p> <p>Нестор Махно (1888-1934 рр.).</p> <p>Хосе Буенавентура Дуррутї Думанхе (1896-1936 рр.).</p> <p>Дієго Абад де Сантільян (1897-1983 рр.).</p>

	Девід Рольфе Гребер (1961-2020 рр.).
Анархія та Хаос	<p>1. Анархія є політичною ідеологією, що відстоює відсутність централізованої влади та саморегуляцію суспільства на основі добровільної участі та взаємопідтримки.</p> <p>2. Хаос відноситься до стану неконтрольованого безладу та розладу, який може виникнути внаслідок відсутності структури чи порядку.</p>
Форма порядку	<p>1. Мирне співіснування – анархісти прагнуть до створення суспільства, де люди можуть співіснувати мирно без потреби у вертикальних структурах влади.</p> <p>2. Взаємодія на основі добровільності – у такому суспільстві відносини між людьми ґрунтуються на добровільній участі та співпраці.</p> <p>3. Горизонтальні структури – замість ієрархічних структур анархісти пропонують горизонтальні відносини, в яких влада розподіляється на рівних основах.</p>
Анархія у політичній думці	<p>1. Філософські підґрунтя – анархія відіграє важливу роль у політичній думці, надихаючи філософів та активістів на пошук альтернативних форм взаємодії та організації суспільства.</p> <p>2. Вплив на рухи за права людини – анархістська ідеологія підкреслює значимість індивідуальної свободи та співробітництва, що може надихати рухи за права людини та соціальну справедливість.</p>
Анархія у практичному застосуванні	<p>1. Комунарні проекти – анархія може виявлятися у вигляді громадських ініціатив, що пропонують альтернативні форми управління та соціальної інфраструктури.</p> <p>2. Освітній контекст – анархістські принципи можуть бути втілені у педагогічній практиці, яка прагне до створення демократичних та навчальних просторів для розвитку критичного мислення та емпатії.</p>
Види (напрямки)	<p>1. Анархо-комунізм – об'єднує анархістичні принципи з комуністичними ідеями. Вірять у створення безкласового суспільства без держави, в якому ресурси будуть розподілені відповідно до потреб кожної особи.</p> <p>2. Анархо-синдикалізм – фокусується на ролі трудових союзів у революційному процесі та боротьбі за анархістичне суспільство. Вважають, що робітничі класи можуть вирішити свої проблеми через самоорганізацію та колективну дію.</p> <p>3. Анархо-індивідуалізм – підкреслює значення індивідуальної свободи та автономії. Протестують проти будь-якої форми колективізму та вірять у самостійність кожної людини.</p> <p>4. Зелений анархізм – робить акцент на екологічні питання та взаємозв'язок між людським суспільством та природним середовищем. Прагнуть створити гармонійне суспільство, що живе в рівновазі з природою.</p> <p>5. Анархо-фемінізм – висуває на перший план питання</p>

	<p>гендерної рівності та боротьби проти патріархату. Вірять, що відсутність держави та ієрархій допоможе забезпечити рівність між статями.</p> <p>6. Анархо-паціфізм – об’єднує анархістичні принципи з паціфізмом, відкидаючи будь-яке насильство як засіб досягнення політичних цілей. Підкреслюють значення ненасильницької боротьби та мирного співіснування.</p> <p>7. Мутуалізм – цей напрямок анархізму базується на вірі у взаємну допомогу та кооперацію між людьми. Вважають, що суспільство може досягти гармонії через взаємне співробітництво та обмін ресурсами без втручання держави.</p> <p>8. Пост-лівий анархізм – напрямок є реакцією на класичні анархістичні теорії та практики, він прагне до інтеграції різних критичних теорій, таких як постструктуралізм та постмодернізм, у анархістичний дискурс. Віддає перевагу деконструкції ієрархій та підтримці мінімалістичних соціальних структур.</p> <p>9. Анархо-примітивізм – критикує технологічний прогрес та промисловість, розглядаючи їх як основні причини соціальної та екологічної кризи. Прагнуть повернення до примітивних форм життя та співіснування з природою.</p> <p>10. Криптоанархізм – сфокусований на використанні криптографічних технологій та інших цифрових інструментів для захисту особистої свободи, анонімності та відсутності контролю держави в інтернеті. Вірять, що використання таких технологій може допомогти обмежити владу держави та підтримувати індивідуальні свободи в цифровому просторі.</p> <p>11. Агоризм – напрямок анархізму пропонує стратегію соціальної зміни, засновану на створенні паралельних економічних структур (так званих «контрекономік»), які оперують поза державним контролем. Вважають, що такі альтернативні економічні системи можуть поступово замінити державні інституції та відкрити шлях до суспільства без держави.</p> <p>12. Платформізм – підкреслює важливість організаційної структури та співпраці між анархістами. Вважають, що тільки через створення ефективних організацій анархісти зможуть досягти своєї мети – суспільства без держави та ієрархій.</p>
<p>Ключові рухи та їх вплив на суспільство</p>	<p>1. Паризька комуна (1871 р.) – перша в історії спроба встановити соціалістичний режим, який пропонував альтернативу авторитарному управлінню.</p> <p>2. Іспанська революція (1936-1939 рр.) – анархістські ідеї відіграли важливу роль у створенні демократичних структур управління та самоорганізації на місцевому рівні.</p> <p>3. Запатістський рух в Мексиці (1994 р.) – революційний анархістський рух, який прагне до соціальної справедливості та самоврядування для корінних народів.</p> <p>4. Громадянська війна в Греції (1946-1949 рр.) –</p>

	анархістські та комуністичні сили об'єдналися, щоб боротися проти консервативного уряду, що призвело до відкриття дискусій про роль анархії в модернізації суспільства.
Успіхи та виклики	<p>1. Успіхи:</p> <p>1.1. Анархістські експерименти сприяли розвитку громадської активності, самоорганізації та місцевого самоврядування;</p> <p>1.2. Відкривали можливості для соціальної мобільності та економічної солідарності.</p> <p>2. Виклики:</p> <p>2.1. Анархістські проекти зіштовхнулися з внутрішніми суперечностями, такими як відсутність єдиної стратегії та конфлікти інтересів між учасниками;</p> <p>2.2. Зовнішній тиск, зокрема з боку авторитарних держав, також ускладнював розвиток анархістських ініціатив.</p>
Переваги та недоліки	<p>1. Відсутність централізованої влади – відкидає ідею про те, що одна особа чи група може керувати іншими, що може сприяти рівному розподілу влади та ресурсів.</p> <p>2. Вільні від авторитаризму – суспільство може бути менш схильне до тиранії, оскільки воно спрямоване на утворення саморегуляційних спільнот.</p> <p>3. Спонування до саморозвитку – надихає на розвиток особистої відповідальності, креативності та вільної співпраці.</p> <p>4. Відсутність стабільності – без централізованої влади суспільство може стикатися з труднощами у забезпеченні соціальної стабільності та захисту громадян.</p> <p>5. Проблеми координації – утворення широкої інфраструктури та координація масштабних проектів можуть бути складнішими в умовах децентралізованого управління.</p> <p>6. Вразливість перед загрозами – анархістське суспільство більш вразливе перед внутрішніми та зовнішніми загрозами (злочинність, зовнішня військова агресія).</p>

5. Марксистське вчення про державу і право.

Засновники вчення	Карл Маркс (1818–1883 рр.). Фрідріх Енгельс (1820–1895 рр.)
Основні праці	<p>1. К. Маркс: «Німецька ідеологія» (1846 р.) (у співавторстві з Ф. Енгельсом), «Маніфест Комуністичної партії» (1848 р.) (у співавторстві з Ф. Енгельсом), «Класова боротьба у Франції 1848-1850» (1850 р.), «Капітал. Критика політичної економії» (1867 р.), «Громадянська війна у Франції» (1871 р.) та ін.</p> <p>2. Ф. Енгельс: «Німецька ідеологія» (1846 р.) (у співавторстві з К. Марксом), «Маніфест Комуністичної партії» (1848 р.) (у співавторстві з К. Марксом), «Становище робітничого класу в Англії» (1845 р.), «Походження сім'ї, приватної власності і</p>

	держави» (1884 р.), «Анти-Дюрінг» (1878 р.), «Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії» (1886 р.) та ін.
Теорія зміни суспільно-економічних формацій	Одна формація змінюється іншою в результаті класової боротьби – соціальної революції: 1. Первіснообщинний лад; 2. Рабовласницький лад; 3. Феодальний лад; 4. Капіталістичний лад; 5. Комуністичний лад.
Походження держави	Держава виникла в результаті розколу суспільства на класи і є машиною для придушення експлуатованого класу.
Держава	1. Політична організація панівних класів. 2. Разом із правом є частиною надбудови; 3. Зникне при комунізмі.
Ознаки держави	1. Територіальний поділ підданих держави. 2. Наявність публічної влади. 3. Класовий характер влади, яка відособлена від народу. 4. Наявність матеріальних придатків, в'язниць, примусових установ. 5. Податкова система. 6. Апарат управління, який стає над суспільством.
Розвиток держави при комунізмі	1. Соціалізм з державою диктатури пролетаріату. 2. Комунізм – безкласове і бездержавне суспільство.
Метод перебудови суспільства	Соціальна революція.
Наслідок перебудови суспільства	Асоціація, в якій вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку усіх.
Право	1. Має класовий характер. 2. Зброя в руках економічно і політично пануючого класу. 3. Захищає інтереси пануючого класу від злочинів. 4. Перехід до соціалістичного суспільства призведе до відмирання права (разом із державою): 4.1. Зникне потреба в примусовій системі; 4.2. Соціальних норм.

6. Аристократична концепція держави і права Ф. Ніцше.

Фрідріх Ніцше (1844–1900):

Основні праці	«Філософія в трагічну епоху Греції» (1873 р.), «Людське, занадто людське» (1878-1880 рр.), «Весела наука» (1882 р.), «Так говорив Заратустра. Книга для всіх і ні для кого» (1883-1885 рр.), «Воля до влади» (1886-1888 рр.).
Головні принципи вчення	1. Кастовість, насильство, сила, воля, людина – це засіб. 2. Держава, право, законодавство, політика складають засоби боротьби сили і волі.

Походження держави	<ol style="list-style-type: none"> 1. Критикував наявні концепції походження держави. 2. Визнавав лише насильницький метод утворення держави як продовження насильницького соціального прогресу.
Держава	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знаряддя для створення піраміди влади, підпорядкування. 2. Засіб народження привілейованої культурної людини, яка панує над масою інших людей. 3. Досконала держава послаблює людство і перешкоджає появі генія.
Форми держави	<p>Визнавав дві форми держави – аристократію і демократію:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аристократія – це «теплиця високої культури і сильної породи людей». 2. Демократія – це «форма занепаду нації» (деградуюча форма держави).
Елітарна концепція устрою «здорового суспільства»	<p>«Здорове суспільство» складається з:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Вищої касты»: вожді, керівники, генії; 2. Виконавців волі «вищої касты»: стражі права, порядку, безпеки; 3. Решти маси «посередності»: їх самою природою призначено бути «суспільною користю, колесом, функцією».
Право	<ol style="list-style-type: none"> 1. Є похідним від волі, влади та сили. 2. Відкидав ідеї свободи і рівності. 3. Обґрунтовував правомірність привілеїв, переваг і соціальної нерівності. 4. Наявність прав у індивіду залежить від обсягу його волі, до влади, інстинкту до панування. 5. Справжнє природне право – результат війни і перемоги, що створює аристократично-кастовий правопорядок. 6. Справедливість полягає у тому, що люди не рівні. 7. Правова справедливість виходить із принципу нерівності правових домагань різних індивідів. 8. Писане право (закони) – проекція, фікція, яким приписується уявна реальність.
Злочини і покарання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Той, хто карається, не заслуговує покарання – покарання застосовується лише як засіб відвернути інших від вчинення злочину. 2. Кримінальне покарання – помста відсталого суспільства злочинцю. 3. Зі зростанням влади і свідомості кримінальне право завжди пом'якшується (суспільство, що усвідомлює власну могутність, може залишити безкарним того, хто завдає йому шкоди).
Перспективи людства та суспільства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Майбутнє людства – в руках надлюдини. 2. Надлюдина – законодавець, що стоїть вище моралі та релігії. 3. Політичний геній, який становить крайній індивідуалізм, його зброя – неправда, насильство та егоїзм. 4. Завдання «великої політики» – створення міжнародного союзу сильних, здатних відтворити світову культуру, керувати

	нею і охороняти її.
--	---------------------

	5. Право не зникне, стане новою формою примусу для слабких і знаряддям для панування сильних.
--	---

Контрольні питання

1. Які філософські, політичні та правові вчення і теорії стали ідейним джерелом марксизму?
2. Розкрийте сутність діалектичного матеріалізму як філософсько-методологічної основи марксизму.
3. Наведіть основні положення класичного марксистського політико-правового вчення.
4. Розкрийте сутність доктрини державного імморалізму.
5. Чому Ф. Ніцше заперечує мораль і що він пропонував замість неї?
6. На основі чого Ф. Ніцше відкидає саму ідею прав людини?
7. Кого з представників «анархо-індивідуалізму» та «анархо-комунізму» Ви можете назвати?
8. Розкрийте суть понять «лібералізм», «консерватизм» та «націоналізм».
9. Що таке «авторитаризм»?
10. Назвіть базові цінності консерватизму та лібералізму.

Питання для самостійної роботи

1. Становлення ліберального та демократичного напрямків політичної та правової думки в Україні.
2. Політико-правова доктрина Кирило-Мефодіївського товариства.
3. Філософія права П. Юркевича.
4. Політико-правові погляди М. Драгоманова та І. Франка.

Список рекомендованих джерел

1. Ващенко К.О., Корнієнко В.О. Політологія для вчителя : навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. Київ : Видавництво імені М.П. Драгоманова, 2011. 406 с.
2. Кучменко Е.М., Кучменко Б.А. Політологія в схемах та визначеннях : навчальний посібник. Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. 176 с.
3. Погорілий Д.Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 432 с.
4. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

ЛЕКЦІЯ № 8

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВЧЕННЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

План лекції

1. Правові ідеї солідаризму Л. Дюгі.
2. Теорія інституціоналізму (М. Оріу та М. Дюверже).
3. Ліберальні доктрини ХХ ст. (Д. Кейнс та Ф. фон Гаяк).
4. Концепція плюралістичної демократії Г. Ласкі.
5. Теорія держави благоденствія К. Мюрдаля.
6. Теорія еліт (В. Парето, Г. Моска та Р. Міхельс).

Зміст лекції

1. Правові ідеї солідаризму Л. Дюгі.

Леон Дюгі (1859-1928 рр.):

Основні праці	«Держава, об'єктивне право і позитивний закон» (1901 р.), «Суспільство, особистість і держава» (1908 р.), «Трактат про конституційне право» (1911 р.).
Головна ідея	Концепція солідаризму.
Солідаризм (соціальна солідарність)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вищий моральний принцип, вища універсальна цінність, що визначається всіма членами суспільства. 2. Факт взаємної залежності, яка поєднує між собою завдяки спільним потребам та розподілу праці членів людського роду. 3. Обґрунтував закономірність нерівності людей, розподілу людей на класи, кожен з яких виконує соціально необхідну функцію, чим і обумовлена соціальна солідарність. 4. Факт солідарності породжує норму солідарності. 5. «Не тільки нічого не робити такого, що суперечить цій солідарності, але ще й робити все можливе для її збільшення і розвитку». 6. Заклики до класової боротьби – злочин. 7. Засуджував революційний синдикалізм, підкреслював корисність мирного синдикалізму, бо саме він є надійним гарантом від свавілля правлячих. 8. Необхідність посилення представництв синдикатів (профспілок) у парламенті та інших органах влади.
Права особи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виступав проти ідеї рівності та поняття прав і свобод особи. 2. Люди не рівні від природи, саме тому не можуть бути зрівняні в соціальному та юридичному відношеннях.
Держава	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зникне в попередній формі, а її місце посяде новий, більш гуманний устрій, що ґрунтується на: <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Децентралізації і федералізму організованих класів;

	<p>1.2. Соціальної нормі, заснованої на факті взаємної залежності та солідарності класів;</p> <p>2. Новий устрій обмежуватиме доцільність правлячих, схилитиме їх до позитивних дій.</p> <p>3. Держава перетвориться на систему публічних служб з обслуговування суспільства (соціальна держава).</p>
Ідея корпоративної держави	Майбутнє суспільство складатиметься з сильно інтегрованих синдикалістських груп, які разом істотно обмежують владу уряду і зупиняють класову боротьбу.
Парламентаризм	<p>1. Негативне ставлення до принципів парламентаризму.</p> <p>2. Закон виражає волю кількох людей, які голосують у парламенті і представляють меншу частину виборців.</p>
Право	<p>1. Відходив від принципу юридичного позитивізму.</p> <p>2. Норма солідарності стоїть вище створеного державою позитивного права, вона дисциплінує суспільство.</p> <p>3. Закон, що не відповідає нормі солідарності, «нібито не існує».</p> <p>4. Основна ідея публічного права:</p> <p>4.1. Будь-хто, хто володіє політичною владою (людина, клас, більшість держави), володіє нею фактично, а не по праву;</p> <p>4.2. Всі його дії, накази, закони є обов'язковими для підкорення лише в тому разі, якщо вони відповідають верховній нормі права, обов'язкових для всіх правлячих і підлеглих.</p> <p>5. Право не є справою держави:</p> <p>5.1. Воно їй передує, підноситься нею, є межею державної сили;</p> <p>5.2. Держава віддана на служіння праву силою.</p> <p>6. Пропозиція заміни поняття суб'єктивного права поняттям соціальної функції і обов'язком.</p> <p>7. Визнавав необхідність об'єктивного права в промисловому суспільстві, прав і договорів синдикатів.</p>
Право власності	<p>1. Виступав за знищення права власності.</p> <p>2. Право власності поступиться поняттю власності.</p> <p>3. Власність залишатиметься приватною, але не як суб'єктивне право індивіда, а як його обов'язок сплачувати соціальний борг (соціальна функція).</p>
Значення	<p>Його підхід до визначення природи виникнення та сутності держави був спрямований на нейтралізацію пануючого на той час у науковому світі імперативу про існування держави як інструменту пануючого класу, що правив у своїх інтересах.</p> <p>Будучи прихильником максимальної свободи особистості від держави ідеалізував сутність та функції держави, розглядаючи її як одну з організацій – у числі інших і без права переваги. Однак, водночас, хотів створити теорію держави, яка не вимагає жертвувати індивідом на благо суспільства в ім'я будь-якої соціальної гармонії, а побудовану</p>

	на уявленні про вільне служіння, про взаємне доповнення свободи та відповідальності.
--	--

2. Теорія інституціоналізму (М. Оріу та М. Дюверже).

2.1. Моріс Жан Клод Ежен Оріу (1856-1929 рр.):

Основні праці	«Основи публічного права» (1910 р.), «Елементарний підручник з конституційного права» (1925 р.).
Сутність вчення	Визнання всіх соціальних спільностей (сім'ї, соціально-професійних груп, трудових колективів, асоціацій тощо) інтерактивними установами, які виконують дві важливі функції: 1. Інтегративну (об'єднують суспільство в державу – об'єктивно існуючий соціальний інститут, який характеризується тривалістю і стабільністю); 2. Задовольняють всебічні інтереси індивідів та їх об'єднань.
Суспільство	Є сукупністю організацій або інститутів, що задіяні в різноманітних сферах міжлюдського спілкування.
Основа теорії інституціоналізму	Ідея рівноваги гілок влади. Її сутність – у динамічній рівновазі між сталим і новим правом, у підпорядкуванні урядових джерел права конституції.
Розподіл інститутів на типи	1. Корпоративні (державна, профспілки, церква, торгові спілки, асоціації, сім'я) – інкорпоровані в суспільні колективи. 2. Речові (правові норми) – не мають власної організації. 3. Кожний інститут характеризується загальною ідеєю, внутрішньою структурою, нормативним регулюванням. 4. До інститутів, в яких є спрямовувальна ідея, організація влади, сукупність процедур, відносив: 4.1. Державу; 4.2. Торгові товариства; 4.3. Профспілки. 5. Основну увагу приділяв корпоративним інститутам. 6. Якими б різними не були б прагнення соціальних колективів, суспільство залишається інтегрованим в єдину систему економічної і політичної рівноваги. 7. Теорія інститутів відводила соціальним групам роль механізмів, які згуртовують суспільство в націю-державу і підтримують ринкову економіку в стані стійкої рівноваги.
Держава	Держава – не суверенна владна організація, а – «інститут інститутів».
Завдання держави	Спрямовувати і контролювати економічне життя суспільства, залишаючись водночас загальнонаціональним інститутом.
Правові системи	Правові системи, які формуються в кожній державі у процесі свого функціонування, розподіляючи всі права між собою і суспільством, створюють дві групи прав:

	<p>1. Право індивіда; 2. Право суспільства.</p> <p>Такий розподіл зумовлює певні суперечності між ними, але водночас створює рівновагу, встановлює правовий порядок.</p>
Правопорядок	<p>Правопорядок не тільки усуває антагонізм між індивідуальним (одиничним) і загальним, а врівноважує різноаспектні відносини в цивільній, публічній, комерційній та інших сферах, запроваджує справедливість відносин у цих сферах. Причому цивільна сфера є провідною серед інших завдяки відносинам – зв'язкам приватного характеру між усіма суб'єктами всіх інших сфер, а також важливістю інституту власності.</p>
Значення	<p>Ідеї з питань державознавства і правознавства відіграли істотну роль у розвитку французької правової і політичної науки. Зокрема, інституціональний метод М. Оріу широко використовували Ж. Шевальє, А. Турен, М. Дюверже, Ж. Ренар, Р. Сменд, Ж. Бюрдо та ін.</p>

2.2. Моріс Дюверже (1917-2014 рр.):

Основні праці	<p>«Політичні партії» (1951 р.), «Методи політичної науки» (1959 р.), «Введення в політику» (1964 р.), «Соціологія політики» (1966 р.), «Конституційне право і політичні інститути» (1970 р.), «Янус: два обличчя Заходу» (1972 р.), «Республіка громадян» (1982 р.).</p>
Демократія	<p>Свобода для народу і для кожної частини народу, що забезпечується «управлінням народом елітами, що вийшли з самого народу».</p>
Політичні інститути	<p>1. Означення сукупності ідей, вірувань, звичаїв, сім'ї, асоціації, церкви, держави. 2. Політичними інститутами є «інститути, які стосуються правителів і їх влади, керівників і їх повноважень». 3. Розподіляв їх на ті, що управляють, і ті, якими управляють (в сім'ї, асоціації, державі). 4. Сукупність чинних політичних інститутів становить поняття «політичного режиму».</p>
Політика	<p>1. Як спосіб панування меншості над більшістю, отримання вигоди через доступ до влади. 2. Як спосіб інтеграції суспільства, забезпечення справедливості, гарантування спільного інтересу та спільного блага.</p>
Політичні партії	<p>1. Виступають як один із ключових елементів плюралістичної демократії. 2. Інструмент вираження, формування та представництва суспільної думки. 3. Режим без політичних партій неодмінно передає владу тим елітам, які завдячують своїм привілейованим становищем грошам та посадам.</p>

Сучасна держава	<p>1. Плюралістична представницька демократія, де за владу борються різні організації, відстоюючи інтереси всіх соціальних груп.</p> <p>2. Класи зникають, замість них виникають внаслідок спільності інтересів «страти» – взаємодіючі прошарки.</p> <p>3. «Страти» здійснюють свої інтереси шляхом «тиску на публічну владу».</p>
Влада	<p>1. Те, що люди думають про владу – є однією із фундаментальних основ.</p> <p>2. Визначальну роль у сприйнятті влади відіграє ідея права.</p> <p>3. Для сучасної людини влада в державі має здійснюватися в правових формах, відповідно до правових процедур: має відповідати певній концепції права.</p>
Право	<p>1. Загальне виборче право залишається одним із універсальних способів легітимації влади.</p> <p>2. Виборчий бюлетень – єдина реальна форма суспільного договору громадян із владою.</p>

3. Ліберальні доктрини ХХ ст. (Д. Кейнс та Ф. фон Гаск).

3.1. Джон Мейнард Кейнс (1883-1946 рр.):

Основні праці	<p>«Трактат про ймовірності» (1921 р.), «Трактат про грошову реформу» (1923 р.), «Економічні наслідки містера Черчилля» (1925 р.), «Трактат про гроші» (1930 р.), «Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей» (1936 р.).</p>
Економічна система та держава (соціальний лібералізм)	<p>1. Держава має взяти на себе відповідальність за забезпечення зайнятості та сприяти зростанню виробництва.</p> <p>2. Вільний ринок спроможний регулювати економіку лише в нормальних умовах. Якщо ж трапляється криза, то необхідним є втручання ззовні. В таких умовах «лікарем для економіки є держава».</p> <p>3. В умовах кризи держава повинна вдаватися до найрізноманітніших заходів аби тільки врятувати економіку: дотації, кредитування, зниження податків тощо.</p> <p>4. Для того, щоби економіка була ефективною, всі суб'єкти економічної діяльності мають володіти її основами.</p> <p>5. Суб'єктами економічних відносин є не лише політики, підприємці та економісти, а всі люди. Отже, основи економіки необхідно донести до всіх.</p> <p>6. Щоб економіка стала зрозумілою всім, вона повинна викладатися доступною мовою, з мінімальною кількістю математичних формул і обчислень.</p> <p>7. Економіка має стати цікавою і захоплюючою для кожного.</p> <p>8. Побудова діючої економічної системи є моральним завданням людства.</p> <p>9. Багатство є кроком до моральності, тому людство має</p>

	<p>подбати про багатство для всіх і цим сприяти моральному удосконаленню людства.</p> <p>10. Принцип стимулювання зайнятості як постійна функція держави.</p> <p>11. Державна політика і законодавство отримала назву «кейнсіанська революція».</p>
Значення	<p>Наприкінці ХХ ст. ідеї Д. Кейнса пережили переосмислення, відоме як «нове кейнсіанство». Його представниками стали Р. Лукас, Т. Сарджент, Р. Барро. Вони приймають за факт наявність монополій та транснаціональних компаній і намагаються дати відповідь на питання, як держава може контролювати економіку в цих умовах. Ані дотації, ані покарання неспроможні змусити монополії чи транснаціональні компанії виконувати норми, встановлені державою.</p> <p>Єдиним можливим шляхом для держави впливати на економіку є грошово-кредитна політика.</p>

3.2. Фрідріх-Август фон Гайск (1899-1992 рр.):

Основні праці	<p>«Ціни та виробництво» (1931 р.), «Чиста теорія капіталу» (1941 р.), «Шлях до рабства» (1944 р.), «Використання знання у суспільстві» (1945 р.), «Контрреволюція науки» (1952 р.), «Структура сприйняття» (1960 р.), «Конституція свободи» (1960 р.), «Дослідження в філософії, політиці, економіці та історії ідей» (1967-1978 рр.), «Право, законодавство і свобода» (1973-1979 рр.), «Безробіття і грошова політика» (1979 р.), «Уряд як генератор ділового циклу» (1979 р.).</p>
Особливості ідеології	<p>Необхідність повернення від економіко-політичної доктрини «держави загального благоденства» до класичної ліберальної традиції, що ґрунтується на принципах невтручання держави в економіку, вивищення приватного життя людини (у тому числі, в економічній сфері) над вимогами держави.</p>
Держава, економіка та суспільство	<p>1. Наполягав на небезпечності поєднання в руках держави одночасно політичної та економічної влади, оскільки це є згубним для індивідуальної свободи й неминуче веде до диктатури держави.</p> <p>2. Єдиний надійний фундамент прав і свобод особистості – економічна свобода.</p> <p>3. Поширення тоталітарних ідей у ХХ ст. є логічним наслідком соціалістичних ідей державного регулювання економіки, реалізація яких обмежує свободу індивідів, фактично робить їх рабами держави.</p> <p>4. Скрізь, де держава перебирає на себе функції економічного регулювання є загроза встановлення тоталітаризму.</p> <p>5. Критика монополії держави на життєво важливі послуги,</p>

	зокрема у сфері соціального забезпечення. Таким чином держава руйнує традиційні соціальні інститути – родину, етнічну групу, релігійну громаду.
Права і свободи	Наріжний камінь свободи – первинні принципи класичних ліберальних доктрин «правової держави» та «верховенства права».
Верховенство права (правова держава)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Принцип верховенства права: «Це означає, що уряд має виконувати правила, встановлені й проголошені заздалегідь, – правила, що дають змогу з певністю передбачати, як влада використовуватиме свої повноваження здійснення примусу за певних обставин і планувати власні справи на підставі цього знання». 2. Принцип верховенства права – передбачає верховенство приватного права над публічним. 3. Верховенство закону – гарантує свободу людини, а не обмежує її. 4. Підпорядкування виконавчої влади законодавчій. 5. Невтручання самої законодавчої влади у сферу свободи і невідчужуваних прав людини.
Закон	<ol style="list-style-type: none"> 1. Законодавець має формулювати в законах не створені ним штучні веління, а вже апробовані суспільством загальні правила гідної поведінки, основні права громадян, що державним обмеженням не підлягають. 2. Ознаки закону: <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Загальність та абстрактність його приписів. Закон має містити лише найбільш загальні норми, давати особистості простір для свободи волі, не повинен мати на увазі жодного конкретного індивіда. 2.2. Доступність та очевидність – результат застосування й тлумачення закону має бути завчасно передбачуваним, очевидним. 2.3. Рівність закону – однакове його застосування до всіх осіб. 3. Нормам закону мають підлягати й ті, хто уклав їх, і ті, хто їх застосовує, тобто й урядовці, й підлеглі, не має бути жодних винятків. 4. Перепоною для встановлення таких законів є постійна залежність законодавця від тиску конкретних інтересів, політичних партій, його фінансова та ідеологічна заангажованість.
Значення	Ідеї Ф. Гаєка, його однодумців та послідовників надихали державних діячів останньої чверті ХХ ст., зокрема Л. Бальцеровича (Польща), М. Тетчер (Велика Британія), Р. Рейгана (США), до ліберальних реформ в їх країнах. Концепція Ф. Гаєка про закон та його місця в регулюванні соціального порядку сприяла зростанню інтересу до класичних ліберальних теорій верховенства права і правової держави.

4. Концепція плюралістичної демократії Г. Ласкі.

Гарольд Джозеф Ласкі (1893-1950 рр.):

Основні праці	«Дослідження проблеми суверенітету» (1917 р.), «Влада в сучасній державі» (1919 р.), «Основи суверенітету» (1921 р.), «Грамматика політики» (1925 р.), «Свобода в сучасній державі» (1930 р.), «Демократія в кризі» (1933 р.), «Держава в теорії і практиці» (1935 р.), «Парламентське правління в Англії: коментарі» (1938 р.), «Віра, розум і цивілізація: есе в історичному аналізі» (1944 р.), «Американська демократія» (1948 р.).
Моністична держава	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сучасний тип держави зародився в епоху Реформації. 2. В історичних традиційних державах державна влада зазнала бюрократизації і перетворилась на централізовану ієрархічну систему управління, що обслуговує приватних власників – моністичну державу. 3. Представницькі установи сутності не змінюють, оскільки входять до єдиної системи. 4. Виборчі права робітників – декларативні. 5. Капіталізм несумісний зі свободою.
Новий суспільний лад	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ідеал – промислова демократія. 2. За умови збереження приватної власності всі функції управління передаються колективам трудящих. 3. Виникнення «плюралістичної держави» з системою установ, побудованих за територіальним принципом (за горизонталлю) і органами представництва професійних інтересів (за вертикаллю) – виробничих асоціацій, профспілок, об'єднань діячів культури, незалежної церкви. 4. Дисперсія (розсіювання) державного суверенітету. 5. Розосередження політичної влади серед різних об'єднань. 6. Збільшення кількості центрів влади відобразить федеративну природу суспільства, його диференційовану соціальну структуру, зумовить мирний перехід до промислової демократії.
Концепція плюралістичної демократії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Не особистість, не народ, а група є головною рушійною силою політики в сучасній демократичній державі. 2. Саме в групі, а також в міжгрупових відносинах формується особистість, визначаються її інтереси, ціннісні орієнтації та мотиви політичної діяльності. 3. Кожна людина – представник багатьох груп: сімейної, професійної, етнічної, релігійної і т.д. 4. За допомогою групи особистість одержує можливість вираження і захисту своїх інтересів. 5. Призначення демократії – стимулювати різноманіття, плюралізм в суспільстві, надати всім громадянам можливість об'єднуватися, відкрито виражати свої інтереси, знаходити за допомогою взаємних компромісів їх рівновагу, яке

	<p>виражається в політичних рішеннях.</p> <p>6. Обмеження в політичних рішеннях інтересів тих чи інших груп збільшує залученість в політику їх членів і тим самим посилює їх вплив на подальшу політику.</p> <p>7. В результаті складної конкурентної взаємодії на основі політичних блоків і компромісів в державних рішеннях встановлюється динамічний баланс та рівновага групових інтересів.</p>
Значення	<p>1. Сформулював поняття «плюралістична теорія держави» та «політичний плюралізм».</p> <p>2. Вважав, що сучасна держава повинна визнати та забезпечити своїм громадянам право на прожитковий мінімум і достатній дозвілля, право об'єднуватися для спільних соціальних дій.</p> <p>3. Держава як орган відповідальна за нормальне функціонування всіх секторів суспільної системи, що підтримує в суспільстві соціальну справедливість і забезпечує гідні умови життя кожній людині.</p> <p>4. Держава – це арбітр, який убезпечить дотримання законів, правил гри в змаганні різноманітних груп і не допускає монополізації влади.</p> <p>5. Закликав до перетворення суспільства не революційним шляхом, а через моральне самовдосконалення людини і примирення класів в ході поступових соціальних реформ.</p>

5. Теорія держави благоденствія К. Мюрдаля.

Карл Гуннар Мюрдаль (1898-1987 рр.):

Основні праці	<p>«Політичний фактор у розвитку економічної теорії» (1930 р.), «Грошова рівновага» (1931 р.), «Криза проблеми народонаселення» (1934 р.), «Американська дилема. Негритянські питання та сучасна демократія» (1944 р.), «Попередження проти післявоєнного оптимізму» (1944 р.), «Політичний елемент в розвитку економічної теорії» (1956), «Світова економіка. Проблеми та перспективи» (1958 р.), «Азіатська драма: дослідження бідності народів» (1968 р.), «Сучасні проблеми «третього світу»» (1972 р.), «Проти течії : критичні замітки по економіці» (1973 р.).</p>
Особливості теорії держави суспільного благоденства	<p>1. Вважав, що загальне благоденство вже досягнуте в індустріальних державах Заходу.</p> <p>2. Суть теорії суспільного благоденства, як він її формулював, полягає в тому, щоб «мирно і без революції – а фактично замість революції – проводити в капіталістичній державі скоординовану публічну політику, і притому з такою ефективністю, яка поступово привела б економіку держави у відповідність з інтересами більшості громадян».</p> <p>3. Такі держави будуть мати низку загальних ознак:</p>

	<p>3.1. Поєднання ринкової економіки з державним плануванням, необхідним для підтримки рівноваги та стабільного росту економіки.</p> <p>3.2. Тенденція до демократизації політичного життя, що дає змогу перейти до децентралізації держави і передачі частини її функцій органам місцевого самоврядування і добровільним об'єднанням громадян.</p> <p>3.3. Участь усіх верств суспільства у розподілі соціальних благ і в «народному контролі, що розширюється».</p> <p>3.4. Громадське життя при загальному добробуті зображувалося як стан повної гармонії і подолання ідеологічних розбіжностей.</p> <p>4. Причиною цих процесів є покращення благоустрою громадян та реальна дія всезагального виборчого права. У суспільстві такого типу повинні бути подолані ідеологічні суперечності, а політичний процес поставлений під народний контроль.</p>
Значення	<p>1. Пропозиція покласти ідеї соціальної політики в основу міжнародних відносин (майбутнє – за світовим порядком соціального благоденства).</p> <p>2. Сформулював методологічні принципи «Стокгольмської школи макроекономіки».</p> <p>3. Сформулював ідейно-теоретичні основи заходів уряду соціал-демократів.</p> <p>4. З ім'ям К. Мюрдаля розробка різних соціал-демократичних варіантів концепції змішаної економіки.</p>

6. Теорія еліт (В. Парето, Г. Моска та Р. Міхельс).

6.1. Вільфредо Федеріко Дамасо Парето (1848-1923 рр.):

Основні праці	«Курс політичної економіки» (1896-1897 рр.), «Соціалістичні системи» (1902-1903 рр.), «Підручник політичної економіки» (1906 р.), «Трактат із загальної соціології» (1916 р.), «Короткий посібник з загальної соціології» (1920 р.).
Соціальна система	Функціонує як постійна нерівність соціальних груп, що зумовлено вродженою нерівністю індивідів.
Еліта	<p>1. Це люди, які мають найвищий індекс «спроможностей» («сarasity») в своїй царині діяльності.</p> <p>2. Синоніми терміну «еліта» – «правлячий клас», «пануючий клас», «аристократія».</p>
Основні погляди на еліту	<p>1. Вбачав еліту в тих людях, які досягли найвищих показників у своєму середовищі, у своїй сфері діяльності.</p> <p>2. Вирізняв у суспільстві дві страти населення (взаємодіючі прошарки):</p> <p>2.1. Нижча страта (керовані, нееліта);</p> <p>2.2. Вища страта (правлячі; еліта, яка поділяється, своєю</p>

	<p>чергою, на дві частини:</p> <p>2.2.1. Правляча еліта;</p> <p>2.2.2. Некеруюча еліта.</p> <p>3. Для соціальної рівноваги важлива постійна циркуляція еліт, інфільтрація (проникнення) до правлячої еліти з боку некеруючої еліти чи нееліти, циркуляція між соціальними групами.</p> <p>4. Правляча еліта – те саме, що й аристократія (влада кращих), або, за більш сучасною термінологією – мерітократія (влада гідних).</p> <p>5. У разі зупинення інтенсивної циркуляції еліт, їх окремих частин, соціальних груп і станів, правлячий клас регресує, що обертається занепадом всієї нації.</p> <p>6. Занепад – могутня причина, що порушує рівновагу: накопичення вищих елементів у нижчих класах і навпаки, нижчих елементів у вищих класах.</p> <p>7. Всі суспільства відрізняються між собою багато в чому внаслідок відмінностей, що вкорінені в природі самих місцевих еліт.</p> <p>8. Меншість керує більшістю, вдаючись до двох різновидів прийомів і засобів – сили і хитрості. З урахуванням такого тлумачення політичні еліти поділяються на два сімейства, назви яких походять від Н. Макіавеллі:</p> <p>8.1. Ті, що віддають перевагу насильству іменуються елітою левів;</p> <p>8.2. Інші, які тяжіють до спритності, – елітою лисиць.</p> <p>9. Правління еліт із сімейства левів – це правління радикальної меншості в умовах сильно бюрократизованої діяльності.</p> <p>10. Характерні риси представників правлячої еліти:</p> <p>10.1. Компетентність;</p> <p>10.2. Високий ступінь самовладання;</p> <p>10.3. Уміння уловлювати і використовувати для своїх цілей слабкі місця інших людей і здатність переконувати спираючись на людські емоції і почуття;</p> <p>10.4. Здатність застосовувати силу в разі необхідності.</p>
Значення	<p>1. Запровадив поняття ефективності Парето і допоміг розвитку галузі мікроекономіки.</p> <p>2. Один з основоположників теорії еліт.</p> <p>3. Увійшов до історії соціологічної думки як теоретик суспільства, що перебуває у стані рівноваги, стабільності та сталого функціонування.</p> <p>4. Теорія еліт вплинула на Б. Муссоліні і розвиток італійського фашизму.</p> <p>5. Розробив теорії, названі пізніше його ім'ям – статистичний розподіл Парето та оптимум Парето. Названі теорії широко використовувані в економічній теорії та інших наукових дисциплінах.</p>

	6. Демократія як влада народу не можлива в принципі, бо вона суперечить природному закону поділу людей на активну правлячу меншість – еліту та пасивну більшість – масу.
--	--

6.2. Гаєтано Моска (1858-1941 рр.):

Основні праці	«Про теорію правління і парламентське правління» (1884 р.), «Сучасні конституції» (1887 р.), «Елементи політичної науки» (1896, 1923 р.) більш відомий англійський переклад книги під назвою «Правлячий клас» (1939 р.), «Історія політичних доктрин» (1937 р.).
Вихідний принцип вчення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поділ суспільства на два основних класи людей – керуючих і керованих. 2. У всіх суспільствах, починаючи з ледве наближених до цивілізації і закінчуючи сучасними передовими і могутніми суспільствами, завжди виникають два класи людей – клас, який править, і клас, яким правлять. 3. Правлячий клас – нечисленний, виконує всі політичні функції та монополізує владу. 4. Керований клас – численний, коригується і контролюється першим.
Формування політичного класу та його якості	<ol style="list-style-type: none"> 1. Клас, що займає панівне становище в суспільстві характеризується особливою згуртованістю та піддається постійним змінам, зокрема в напрямку концентрації влади. Така тенденція призводить до закриття і кристалізації класу, до його деградації, виродження, що веде до застою у суспільному житті. 2. У відповідь на ці процеси активізують свою діяльність у боротьбі за владу нові політичні сили за рахунок найбільш здібних до управлінської діяльності із групи нижчих активних верств. 3. Постійне оновлення еліти запобігає її дегенерації, робить її здатною до ефективного керування суспільством. 4. Взаємодія двох основних тенденцій – аристократичної та демократичної.
Суспільство	<ol style="list-style-type: none"> 1. Найкращим станом для суспільства є рівновага, що забезпечує стабільність і спадковість в управлінні державою, якісне оновлення. 2. Наявність еліти обумовлена самою природою соціальної організації.
Політичний клас	<ol style="list-style-type: none"> 1. Політичний клас вирізняється насамперед організованістю. Тому організована меншість сильніша неорганізованої більшості. 2. Спеціальні знання і справжня наукова культура є важлива політична сила. Доступ у правлячий клас одержують лише ті, хто має ці знання (хто застосовує знання у військовій справі, управлінні, юриспруденції). 3. Усі правлячі класи прагнуть стати спадкоємними, «якщо

	<p>не за законом, то фактично». Вони занепадають, якщо перестають удосконалювати ті здібності, за допомогою яких вони прийшли до влади.</p> <p>4. У суспільствах переважає або тенденція формування закритих, стійких, кристалізованих правлячих класів, або тенденція до швидкого їх відновлення.</p> <p>5. Циркуляція еліт.</p>
Значення	<p>1. Автор концепції «політичного класу».</p> <p>2. З другої половини ХХ ст. концепція Г. Моски отримала міжнародне визнання, ініційоване американськими соціологами Дж. Бьорнхемом, Дж. Мейзелом та ін., та стала важливою складовою частиною сучасної політології.</p>

6.3. Роберт Міхельс (1876-1936 рр.):

Основні праці	«Соціологія політичної партії в умовах сучасної демократії. Дослідження олігархічних тенденцій групового життя» (1911 р.), «Соціалізм і фашизм в Італії» (1925 р.).
Олігархія	Олігархія – неминуча форма великих соціальних структур
Олігархізація	<p>1. Кожна організація неминуче веде до олігархізації.</p> <p>2. Олігархізація – це наслідок не психологічних якостей, а організаційних вимог.</p> <p>3. Олігархізація – позитивна якість партії і впливає з неодмінного історичного досвіду, що вожді ніколи не уступають свою владу масам, а лише іншим вождям.</p> <p>4. Термін «олігархізація» має декілька значень:</p> <p>4.1. Поява керівництва;</p> <p>4.2. Поява професійного керівництва і його стабілізація;</p> <p>4.3. Формування бюрократії, тобто платного призначуваного апарата;</p> <p>4.4. Централізація влади;</p> <p>4.5. Переорієнтація цілей з кінцевих (боротьба за соціалізм) на поточні (зміцнення партійної організації);</p> <p>4.6. Посилення ідеологічного режиму;</p> <p>4.7. Зростаюча різниця між інтересами та ідейною позицією керівників і членів партії з перевагою інтересів і ідейних позицій керівників;</p> <p>4.8. Зниження ролі членів партії у прийнятті рішень;</p> <p>4.9. Перехід лідерів партійної опозиції в ряди існуючого керівництва;</p> <p>4.10. Орієнтація партії на підтримку усіх виборців, а не лише власного класу.</p>
«Залізний закон олігархічних тенденцій»	<p>1. Демократія, щоб зберегтися і досягти стабільності, змушена створювати організацію, а це пов'язано з виокремленням еліти – активної меншості, якій маса повинна довіритись, оскільки не може здійснювати свій прямий контроль над цією меншістю.</p> <p>2. Демократія неминуче перетворюється на олігархію, бо не</p>

	<p>може існувати без організації, управлінського апарату, еліти, це призводить до закріплення посад і привілеїв, відриву від народу, незмінності лідерів, вождізму.</p> <p>3. Влада в партії зосереджується в руках керівників, підтримуваних професійним, платним апаратом.</p> <p>4. В процесі функціонування партії її апарат відривається від рядових членів, здобуває самодостатнє значення, перетворюється в «партійну еліту».</p>
Значення	<p>У своїх працях доводив, що суспільство не може функціонувати без великих організацій, а керівництво такими організаціями не можуть здійснювати всі їхні члени, більшість яких є некомпетентними, пасивними та байдужими як до повсякденної діяльності організацій, так і до політики в цілому.</p> <p>Ефективність функціонування великих організацій потребує виокремлення керівної меншості, яка, маючи спеціальну освітньо-професійну підготовку, формулює програми, готує вибори й управляє фінансами тощо.</p>

Контрольні питання

1. Сформулюйте базові положення теорії солідаризму Л. Дюгі. Визначте її значення для розвитку політико-правової думки.
2. Чи можна порівнювати теорію солідаризму Л. Дюгі з постулатами соціал-демократичних концепцій?
3. В чому суть інституціонального методу М. Оріу?
4. Як М. Дюверже тлумачив поняття «політичний режим»?
5. Розкрийте суть соціального лібералізму в розумінні Д. Кейнса.
6. Як Ф. Гаск тлумачив принцип верховенства права?
7. Яким чином виявляється дія «залізного закону олігархії» за Р. Міхельсом?
8. Охарактеризуйте базові положення політичної теорії В. Парето.
9. У чому полягала оригінальність політичної теорії Г. Моска?
10. Розкрийте суть моністичної держави в розумінні Г. Ласкі.

Питання для самостійної роботи

1. Концепція правової держави та правової доктрини Б. Кістяківського.
2. Погляди на державу і право вітчизняних діячів:
 - 2.1. М. Грушевський;
 - 2.2. М. Міхновський;
 - 2.3. В. Липинський;
 - 2.4. Д. Донцов;
 - 2.5. В. Винниченко.

Список рекомендованих джерел

1. Зозуля Є.В., Туренко О.С., Іванов І.В. Історія вчень про державу і право : навчальний посібник. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.

2. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.

3. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.

4. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

ЛЕКЦІЯ № 9

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВЧЕННЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

План лекції

1. Соціологічна школа права (Є. Ерліх та Р. Паунд).
2. Правовий реалізм (К. Ллевеллін та Д. Френк).
3. Юридичний позитивізм ХХ ст. (Г. Кельзен та Г. Харт).
4. Сучасні концепції природного права (Ж. Марітен, Л. Фуллер та Р. Дворкін).
5. Інтегративна юриспруденція (Д. Холл та Г. Берман).

Зміст лекції

1. Соціологічна школа права (Є. Ерліх та Р. Паунд).

В основі цієї школи лежать ідеї соціальної детермінованості держави і права, використання методів та надбань соціології у вивченні державно-правових явищ.

Об'єктом уваги соціологічних правових теорій є реалії життя, головний їх критерій – розуміння дії права у житті та задоволення ним потреб суспільства, ролі права в забезпеченні соціального контролю, порядку й справедливості. Звідси походить і протиставлення «живого» права або «права у житті», праву, записаному в книгах.

Чинне право існує не лише у вигляді законів та інших нормативно-правових актів, а й перевтілюється через систему суспільних відносин (правовідносин) та існує завдяки їм.

Тобто право становлять не лише норми, але й правовідносини, що фактично склались.

1.1. Євген Ерліх (1862-1922 рр.) (засновник соціології права):

Основні праці	«Про прогалини в праві» (1888 р.), «Мовчазне волевиявлення» (1893 р.), «До питання про навчання жінок» (1895 р.), «Примусове і непримусове право в цивільному кодексі Німецької імперії» (1899 р.), «Вільне правознаходження і вільне правознавство» (1903 р.), «Соціологія і юриспруденція» (1906 р.), «Міжнародне приватне право» (1906 р.), «Про живе право» (1911 р.), «Основи соціології права» (1913 р.), «Завдання соціальної політики на австрійському сході» (1916 р.), «Теорія суддівського правознаходження» (1917 р.), «Національні проблеми Австрії» (1917 р.), «Юридична логіка» (1917, 1918 рр.), «Бісмарк та світова війна» (1920 р.), «Соціологія права» (1922 р.).
Держава	Держава – орган сприяння суспільству, вона зокрема сприяє здійсненню заснованого в ньому права.
Поняття права	1. Право генерується самим суспільством, яке й потрібно

	<p>вивчати, а не законодавством, юриспруденцією чи судовою практикою.</p> <p>2. Концепція «живого права» – право корениться не в законах, а в самому суспільстві.</p> <p>3. Джерело права слід шукати в поведінці людей, які реалізують це право.</p> <p>4. Фактичні відносини у господарській, політичній та ін. сферах незалежно від суверена та його законів формуються у фактичні правила поведінки, правові норми.</p> <p>5. Кожна спільність людей – організація, профспілка, робочий колектив, а також виробнича структура – фабрика, підприємство, установа та ін. структури суспільства створюють свій порядок, своє право.</p> <p>6. Законодавець не створює, а лише винаходить, фіксує відповідну норму після того, як вона знайдена юристами-практиками в повсякденному житті.</p>
Поділ права	<p>1. Соціальне право – це діючі норми, правила поведінки людських спільнот, їхній «внутрішній порядок».</p> <p>Суспільство складається зі спільнот, організованих відповідно до обов'язкових для їхніх учасників правил поведінки. Тому соціальне право – це певне організаційне право, яке складає значну частину права.</p> <p>Ним охоплено норми різноманітних людських стосунків, які існують в таких формах співжиття, як сім'я, підприємство, громада тощо.</p> <p>Поняття соціального права є надзвичайно широким.</p> <p>2. Право юристів – це сукупність норм-рішень, тобто правових положень, відповідно до яких суди вирішують правові спори. Останні виникають через недосконалість, неповноту «організаційного права», його нездатність вирішити виражені суперечливими інтересами конфлікти, врегулювати нові ситуації.</p> <p>Норми-рішення впливають і на «внутрішній порядок» суспільства. Вони, на відміну від «організаційного права», спрямованого на «мирне впорядкування», зорієнтовані на вирішення спорів. Фіксується в письмових правових положеннях, узагальнених передусім у відомих «таблицях», «правдах» і кодексах.</p> <p>Право юристів стало основою законоправа.</p> <p>Формування правових положень – результат соціального процесу, зміст якого залежить від суспільства, а форма – від юристів.</p> <p>3. Державне право – це всі правові приписи, які створені «лише державою» і «без якої вони не могли б існувати».</p> <p>Державне право – це передусім організаційні приписи військових, поліцейських і податкових законів, а також «норми втручання». Останні – це норми, за допомогою яких держава запроваджує зміни в соціальні структури.</p>

Концепція вільного суддівського знаходження права»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доводив необхідність суддям замінювати логічну дедукцію, засновану на тексті норми (принцип «юриспруденції понять»), індукцією, заснованою на соціальних даних й інтуїтивному почутті справедливості. 2. Опрацювання методики звичаїв. 3. Аналіз судової практики вищих інстанцій.
--	---

1.2. Роско Паунд (1870-1964 рр.):

Основні праці	«Дух загального права» (1921 р.), «Кримінальна юстиція в Америці» (1930 р.), «Організація судів» (1940 р.), «Завдання права» (1944 р.), «Нові шляхи права» (1950 р.), «Юристи від античності до сучасності» (1951 р.), «Юриспруденція» (1959 р.).
Особливості соціології права	<ol style="list-style-type: none"> 1. У соціології права вбачав «інструментальний прагматичний підхід» до вивчення права. 2. Соціальне управління потребує примирення протилежних інтересів, суперечностей, усунення соціальних конфліктів. 3. Право – інструмент соціального контролю, один із способів контролю за поведінкою людей поряд з релігією, мораллю, звичаями. 4. Ідея соціального контролю має на меті забезпечення стабільності та права. 5. Необхідність відображення правом соціальних цінностей, виконання правом функцій вирівнювання та примирення інтересів, що суперечать один одному. 6. Розглядав право не так у сфері суспільних наук, як технології соціального управління.
Мета права	Примирення й гармонізація інтересів, що стикаються, перехреснюються, різних претензій і вимог окремих осіб і соціальних груп.
Завдання права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Задоволення людських потреб, захист інтересів при найменших конфліктах й мінімальній шкоді. 2. Цивілізоване суспільство вимагає миру і порядку, що нездійсненно, поки кожний не відчувається захищеним у безпеці.
Функція права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Досягнення найбільш повної безпеки і ефективності усіх людських запитів з допомогою правозастосовників, «соціальних інженерів» і керівних правил, принципів, концепцій, методів професійного мислення тощо. 2. Право – більше ніж сукупність правил, воно сукупність знань і досвіду.
Три аспекти права в дії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Право – це правовий порядок чи режим регулювання соціальних відносин шляхом системного та упорядкованого застосування сили органами влади. 2. Право – це офіційні джерела, які служать підставою для винесення судових і адміністративних рішень. 3. Право є судовим і адміністративним процесом.

Роль суду та суддів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Головну роль у досягненні соціальної рівноваги відводив судам. 2. Соціальний контроль може ефективно здійснюватись лише висококваліфікованими суддями, здатними узгоджувати загальні і приватні інтереси.
---------------------	---

2. Правовий реалізм (К. Ллевеллін та Д. Френк).

Правовий реалізм – один з найвпливовіших напрямків американської юридичної думки ХХ ст. Його представники вважали за необхідне з'ясувати, що справді відбувається в правовій системі, коли суди та інші юридичні інституції розглядають справи. Як наслідок вони виявили контраст між правом, яким воно має бути, виходячи з традиційних юридичних джерел (правових прецедентів, законів тощо), і правом, яким воно є в реальності (що втілюється насамперед у судових рішеннях з конкретних справ).

Тому природно, що реалістичний рух у правознавстві прагне змінити акценти юридичних досліджень: він зосереджує увагу не на логічному аналізі норм права (як юридичний позитивізм), не на зв'язку права і моралі (як школа природного права), а на з'ясуванні різноманітних соціологічних і психологічних факторів, що впливають на застосування норм права до конкретних життєвих випадків і таким чином визначають справжнє «обличчя» права.

2.1. Карл Нікерсон Ллевеллін (1893-1962 рр.):

Основні праці	<p>«Кущ ожини: наше право та його вивчення» (1930 р.), «Судові рішення та матеріали у справах купівлі-продажу» (1930 р.), «Апеляції, що вирішують традиції загального права» (1960 р.), «Юриспруденція: реалізм в теорії і на практиці» (1962 р.).</p>
Характерні особливості реалістичної теорії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Право – це те, що фактично робиться судами та державними чиновниками у сфері правозастосування. 2. «Lawgovernment» – вся сукупність регламентуючих компонентів громадської системи, охоплює механізм вирішення спорів, розподіл компетенції з розгляду конкретних типів питань, формулювання норм матеріального права законодавчою, виконавчою і судовою владами. 3. Судову владу досліджував у вузькому плані: від фактичних обставин конкретної справи до її правової кваліфікації і потім – до рішення, прагнучи з'ясувати, чи відповідає ця практика вимогам науки. 4. Норма права – узагальнене передбачення позиції, яку займає суд. 5. Проголосив мету виявлення норм, які фактично застосовуються судами, встановлення взаємозв'язку між нормою і правовою ситуацією, що її охоплює, визначення того, якими повинні бути норми, що формулюються в законодавчому акті чи судовій постанові. 6. Наполягав, щоб в цих нормах містилось ясне

	мотивування їхніх настанов і пояснення мети, на досягнення якої вони спрямовуються.
Норми права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Правові норми не встановлюють жодних кордонів, усередині яких має діяти суддя. 2. Вони встановлюють загальні напрямки, якими суддя рухається до ухвалення рішення. 3. Вони демонструють основу та сприятливий напрямок для розвитку і таким чином становлять фундамент існуючого права. 4. Від них можна швидко перейти до будь-якої конкретної справи. 5. Вони розкривають загальноприйнятну сукупність, з якою має бути погоджено нове рішення.
Фактори, що впливають на вирішення справи у суді	<ol style="list-style-type: none"> 1. Фактори, які відрізняють одну людину, яка бере участь у судовому процесі, від іншої. 2. Фактори, що характеризують людські та професійні риси судді; 3. Фактори, пов'язані з тим, що всі судді керуються вже сформованими правовими традиціями та умовами теперішнього часу.

2.2. Джером Френк Нью (1889-1957 рр.):

Основні праці	«Право та сучасний розум» (1930 р), «Доля і свобода» (1945 р.), «Суди в процесі. Міф та реальність в американському правосудді» (1949 р.), «Не винуватий» (1957 р.).
Правовий реалізм	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доктрина, яка формувалася на поєднанні принципів соціального і психологічного підходів до вивчення права. 2. Заклик досліджувати не лише правові норми, встановлені в законах і судових рішеннях, але і сам процес впливу права на поведінку людей. 3. Юристи не повинні сперечатись стосовно змісту загальних принципів і норм права, а найперше повинні узагальнити наявну юридичну практику, відмовитись від «механічної юриспруденції». 4. Чинне право створюється не законодавчим шляхом (закони дають лише загальні настанови і норми, які швидко відстають від життя), а судовими і адміністративними органами під час вирішення конкретних суперечок між людьми, безпосередньо судьями та чиновниками (тлумачення права отримало назву «живого права»). 5. Своєрідність реалістичної доктрини права – практично-прикладна проблематика в ній підносилась над теоретичним змістом
Право	1. Сукупність емпіричних рішень, індивідуальних настанов, тобто правил поведінки, встановлених компетентними органами держави стосовно конкретних ситуацій.

	2. Це судові й адміністративні рішення, а юридичні норми – лише формальне відображення таких рішень.
Суд	<p>1. Основна функція суду в даний час – вирішувати конфлікти з метою встановлення порядку, запобігання боротьбі, яка може призвести до соціального руйнування, деструкції.</p> <p>2. Суд – це механізм підтримки світу, гармонії інтересів. Він зупиняє агресію, зберігає порядок, регулюючи суперечки.</p> <p>3. «В умовах нашої демократії ми замінили політичними виборами та мирними революціями насильницькі революції, а судовою боротьбою міжусобну, приватну війну».</p>

3. Юридичний позитивізм ХХ ст. (Г. Кельзен та Г. Харт).

Юридичний позитивізм став розглядати право як самодостатню форму у відриві від її змісту. Наукові дослідження у праві обмежувались вивченням лише текстів законів.

Юридична наука у цей час займалася коментуванням та логічним поясненням текстів нормативно-правових актів, їх описом, узагальненням та класифікацією. Юристи уникали оцінок права та вивчення зв'язків між правом та реальними суспільними відносинами і явищами. Формально-логічний метод, який був позитивним на початкових етапах юридичного позитивізму, поступово перетворився у формально-догматичний.

Основну сутність юридичного позитивізму можна розкрити через наступні положення:

1. Право – це чисто емпіричне явище, яке є формою, оболонкою існуючих економічних та політичних відносин. Основною складовою права є форма, а не зміст. Ці два чинники не взаємопов'язані;

2. Право є сукупністю норм, які встановлюються державою у формі закону й адресуються суспільству;

3. Юридична сила закону ототожнювалася виключно з реальною здатністю держави забезпечити його дотримання державним примусом;

4. Юриспруденція повинна застосовувати лише чинні, тобто встановлені державою і офіційно не відмінені закони;

5. Основним завданням юристів-вчених є вивчення змісту норм права, а юристів-практиків застосування законів без їх оцінювання;

6. Юридична наука повинна вивчати, коментувати і логічно пояснювати тексти законів, ігноруючи при цьому оціночні аспекти права, його зв'язок з соціальними явищами та процесами;

7. Методологію юридичного позитивізму його прихильники пояснювали тим, що юристи-практики та юристи-вчені повинні бути прагматиками і не думати про те, яким повинно бути право, а лише систематизувати і застосовувати чинні закони, встановлені державою.

Всі позитивістські течії трактували право як суму чинних законів і не пов'язували його з поняттям справедливості.

3.1. Ганс Кельзен (1881-1973 рр.):

Основні праці	«Проблема суверенітету і проблема міжнародного права» (1920 р.), «Загальна теорія держави» (1925 р.), «Чиста теорія права» (1934 р.), «Загальна теорія права і держави» (1945 р.), «Комуністична теорія права» (1955 р.).
Особливості теорії права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Предмет вивчення справжньої наукової юриспруденції – позитивне право взагалі, право в точному значенні слова. 2. За автономію («чистоту») правознавства від інших соціальних наук (соціології, політології, психології, етики). 3. Правознавство – нормативна соціальна наука. 4. Завдання правознавства – опис і пізнання правових норм і створених ними відносин між людьми. 5. Протиставляв правознавство соціології права як казуальній науці. 6. Правовий позитивізм зводив до виключення перспективи справедливості у науковому розгляді права (правовий емпіризм) – дійсність позитивного права не залежить від його співвідношення з нормою справедливості, саме в цьому полягає відмінність правового позитивізму від природно-правових теорій. 7. Позитивне право – ієрархія норм права, де підґрунтям дійсності (обов'язковості) норми, яка стоїть нижче, слугує дійсність норми права, яка стоїть вище (концепція «ієрархічного правопорядку»). 8. Найвища і остання норма, що конститує системну єдність всіх норм права, – гіпотетична основна норма (ключове поняття позитивістської теорії права). 9. Предмет вивчення теорії права – законодавчі норми, правопорядок відносин між різними правопорядками.
Право	<ol style="list-style-type: none"> 1. Право є системою норм, що регулюють людську поведінку: <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Норма – це «повинність»; 1.2. Норми вимагають від людей певної поведінки, скеровують її чи надають їй якісь повноваження. 2. Право є порядком, тобто системою норм, єдність яких установлюється спільною основою чинності – засадничою (основною) нормою. 3. Правовий порядок являє собою ступінчасту будову правових норм різних рівнів. Державний правовий порядок зазвичай має три рівні: <ol style="list-style-type: none"> 3.1. Найвищу сходинку позитивного права займає конституція, тобто норми, що регулюють вироблення загальних правових норм (у сучасному правопорядку ці норми, як правило, визначають органи, уповноважені на вироблення законів і постанов); 3.2. Середній рівень займають «загальні правові норми», які створено законодавчим шляхом або шляхом узвичаєння. Ці

	<p>норми застосовуються судами і адміністративними органами і поділяються на норми формального (процесуального) і матеріального права.</p> <p>Перша група визначає уповноважені судові і адміністративні органи та відповідні процедури, а друга обумовлює зміст індивідуальних норм, що мають вироблятися шляхом судової чи адміністративної процедури;</p> <p>3.3. На нижчому рівні знаходяться «індивідуальні правові норми», які вироблено судами і адміністративними органами при застосуванні загальних правових норм і які втілюються в судових рішеннях і адміністративних актах.</p> <p>4. Право є примусовим порядком. Примус – вирішальний критерій розрізнення права та інших суспільних порядків:</p> <p>4.1. Примус – ситуація, за якої правовий акт може бути реалізований також всупереч волі людей, а у разі опору – ще й із застосуванням фізичного насильства;</p> <p>4.2. Акт примусу (позбавлення життя, свободи, майна тощо) має характер санкції.</p> <p>5. Правовий порядок забезпечує колективну безпеку – захист членів спільноти від насильства з боку інших людей. Це у свою чергу гарантує такий спільноті мир. Для досягнення цього результату правовий порядок створює відповідні судові і виконавчі органи.</p> <p>6. Залежно від процедури правоутворення, правозастосування і виконання покарання правовий порядок може бути децентралізованим або централізованим:</p> <p>6.1. При децентралізованому порядку правові норми виробляються шляхом узвичаєння, а повноваження на застосування права і виконання санкцій належать членам спільноти.</p> <p>6.2. В умовах централізованого порядку правові норми виробляються централізованим законодавчим органом, їх застосування покладається на судові органи. Реалізація покарання належить до функцій уповноважених правових органів спільноти. Подібна централізація характерна для державного правового порядку.</p>
--	--

3.2. Герберт Ліонель Харт (1907-1992 рр.):

Основні праці	«Причинність у праві» (1959 р.), «Поняття права» (1961 р.), «Мораль і кримінальне право» (1965 р.), «Покарання і відповідальність» (1967 р.).
Особливості лінгвістичної теорії права	<p>1. Одна з найвпливовіших концепцій сучасного юридичного позитивізму.</p> <p>2. Теоретична юриспруденція не може обмежитись аналізом категорійного апарату правової науки, вона повинна звернутись до вивчення мови права, що використовується у повсякденній юридичній практиці.</p>

	<p>3. Необхідність вивчення права як системи логічно пов'язаних норм – «первинних» і «вторинних правил»:</p> <p>3.1. Первинні правила – законодавчі постанови, видані суверенним органом (парламентом), в результаті чого виникли відповідні обов'язки, зобов'язання та правоздатність;</p> <p>3.2. Вторинні правила складаються з 3-х різновидів:</p> <p>3.2.1. Правила зізнання;</p> <p>3.2.2. Правила зміни;</p> <p>3.3.3. Правила винесення судового рішення.</p> <p>4. Проблема справедливості чи несправедливості позитивного закону – поза межами закону.</p>
Соціальність правових норм	<p>1. Правові норми спрямовані на врегулювання суспільних відносин.</p> <p>2. Правові норми самі виникають з соціальної практики.</p> <p>3. Правові норми схожі з нормами моралі, позаяк і ті й інші зобов'язують людей до визначеної лінії поведінки. Розбіжність між ними полягає в характері накладення обов'язків та в засобах вирішення конфліктів, викликаних дотриманням норм.</p>
Мінімальний зміст природного права	<p>Загальновизнані принципи поведінки, що ґрунтуються на елементарних істинах стосовно людей, їхнього природного оточення та цілей.</p> <p>Такими істинами є:</p> <p>1. Людська вразливість, яка обмежує застосування насильства шляхом убивства чи заподіяння тілесних ушкоджень;</p> <p>2. Приблизна рівність, що робить очевидною необхідність системи взаємного утримування від дій та компромісів;</p> <p>3. Обмежений альтруїзм, який робить систему взаємного утримування від дій і необхідною, і можливою;</p> <p>4. Обмежені ресурси, що створюють необхідність у певній мінімальній формі інституту власності та повазі до неї. Їх порушення слід розглядати як <i>malum in se</i> (зло саме по собі).</p>
Існування судової свободи дій	<p>Вона є неминучою завдяки двом обставинам:</p> <p>1. Особливості мови як «відкритої структури», що завжди залишає певну невизначеність при використанні юридичної термінології;</p> <p>2. Особливості правового регулювання, коли для деяких ситуацій неможливо заздалегідь створити чітке юридичне правило, яке б при його застосуванні не створювало можливості вибору кількох альтернативних варіантів (так звана «відкрита текстура права», що обумовлює появу в суді «важких справ»).</p>

4. Сучасні концепції природного права (Ж. Марітен, Л. Фуллер та Р. Дворкін).

4.1. Жак Марітен (1882-1973 рр.):

Основні праці	«Інтегральний гуманізм» (1934 р.), «Права людини і природний закон» (1942 р.), «Людина і держава» (1951 р.), «Моральна філософія» (1960 р.).
Основні погляди на природне право	<ol style="list-style-type: none"> 1. Людський розум пізнає природне право не за допомогою понять і логічних висновків, а за допомогою особливого інтуїтивного пізнання. 2. Права людини кореняться в природному законі як вираз внутрішньої цінності і гідності людини. 3. Відродження вчення томізму у ХХ ст. (неотомістська теорія права). 4. Природне право – неписаний закон. 5. Право існує як результат самої людської природи, «вказівка на положення, яке людський розум може відкривати і відповідно до якого людська воля повинна діяти, щоб бути у згоді з необхідними цілями людського суспільства». 6. Природний закон властивий кожній розумній істоті, повинен сприйматися як писаний кодекс, стати еталоном будь-якого справедливого закону. 7. Природний закон доповнюється низкою положень людського закону залежно від різноманітності конкретних обставин, взятих на себе людьми обов'язків і прав.
Права різних рівнів	<p>Розділяв на три рівні:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Фундаментальні права. 2. Політичні права. 3. Соціальні права.
Фундаментальні права	<p>Права, які відповідають абсолютній вимозі природного закону (фундаментального права):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Право на життя і особисту свободу; 2. Право на шлюб; 3. Право приватної власності; 4. Право на прагнення до щастя. <p>Ці права особистості – природні у точному розумінні слова, коріняться в самій природі людини як вільної і духовної істоти. Особистість належить світу вищих цінностей.</p>
Політичні права	<p>Політичні права (права громадянина), визначаються законодавством держави, є продовженням природного права:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Право народу встановлювати конституцію держави і визначати форму правління; 2. Право громадян на активну участь в політичному житті, зокрема у виборах; 3. Право об'єднання в політичні партії і громадські союзи; 4. Свобода висловлювань і дискусій; 5. Рівність усіх громадян перед законом і судом.

	Зазначав, що останні види свободи вірогідно ніколи не будуть зведені до абсолютного права в суспільстві, яке досягло «стану політичної справедливості».
Соціальні права	Соціальні права людини (права трудящих): 1. Право на працю; 2. Право на створення профспілок; 3. Право на справедливую заробітну платню; 4. Право на соціальне забезпечення; 5. Інші права, «обумовлені загальним благом».

4.2. Лон Льюїс Фуллер (1902-1978 рр.):

Основні праці	«Мораль права» (1964, 1969 рр.), «Юридичні фікції» (1967 р.), «Анатомія права» (1968 р.).
Ідея природного права	1. Природне право – ідея необхідного зв'язку між правом і мораллю. 2. Свою інтерпретацію природного права називав процедурним природним правом (розумів під ним те, що дає змогу сконструювати систему правил для підкорення людської поведінки і управляти нею). 3. Ідея необхідного зв'язку між правом і мораллю (внутрішня і зовнішня мораль права). 4. Аморальна правова система не може існувати тривалий час, бо не матиме підтримки суспільства.
Вісім способів виявитися неспроможним законодавцем	1. Брак правового регулювання, що призводить до безсистемного судочинства ad-hoc. 2. Неоприлюднення норм права. 3. Неясність, незрозумілість законодавства. 4. Зворотна дія норм права. 5. Суперечливість правових норм. 6. Вимоги, що є нездійсненними для суб'єкта чи/і правителя. 7. Нестабільність законодавства (наприклад, щоденне внесення змін до законів). 8. Суперечності між застосуванням законів та вимогами самих законів.
Право	Право є діяльністю, яка полягає у «спробі підкорити поведінку людей правилам». Допускав і несправедливий характер правил.
Внутрішня мораль права	1. Під внутрішньою мораллю права розумів вісім принципів створення і застосування юридичних норм, які вимагають, щоб правила були такими: 1.1. Загальними; 1.2. Опублікованими; 1.3. Передбачуваними; 1.4. Зрозумілими; 1.5. Не суперечливими; 1.6. Здійсненними;

	<p>1.7. Постійними;</p> <p>1.8. Дії посадовців мають відповідати проголошеним правилам.</p> <p>2. Дотримання таких принципів уможливило право як таке, а недотримання хоча б одного з них робить правову систему аморальною, свідчить про відсутність правової системи взагалі.</p> <p>3. Ці принципи становлять «внутрішню мораль права», а їх дотримання призводить до загалом справедливого права – подальше від права несправедливого.</p> <p>4. «Внутрішня мораль» права належить до «моралі прагнення» – вимог, дотримання яких не є і не може бути обов'язковим, але яке слугує досягненню ідеалу – на противагу «моралі обов'язку», сукупності мін. вимог до діяльності, порушення яких тягне за собою відповідальність.</p>
Зовнішня мораль права	<p>Під зовнішньою мораллю права розумів етичні принципи, які лежать в основі правових інститутів, забезпечуючи їх функціонування.</p>

4.3. Рональд Майлс Дворкін (1931-2013 рр.):

Основні праці	<p>«Серйозний погляд на права» (1977 р.), «Справа принципу» (1985 р.), «Імперія права» (1986 р.), «Філософські проблеми сенільної деменції» (1987 р.), «Царина життя: Аргумент щодо абортів, евтаназії та особистої свободи» (1993 р.), «Правосуддя для їжаків» (2011 р.), «Релігія без Бога» (2011-2012 рр.).</p>
Характерні особливості концепції цілісності (law as integrity)	<p>1. Заперечував можливість загальної теорії існування і змісту права.</p> <p>2. Відкидав інституційний погляд юридичного позитивізму.</p> <p>3. Право – це все, що випливає з конструктивної інтерпретації інституційної історії правової системи.</p> <p>4. Теорія права – це те, як мають вирішуватися юридичні справи, і він починає не з оцінки політичної організації, а з абстрактного ідеалу, що регулює умови, за яких уряди можуть використовувати примусову силу щодо своїх підданих.</p> <p>5. Створив уявну фігуру «юридичного Геркулеса» – непогрішимого судді з необмеженими знаннями принципів права і необмеженим часом прийняття рішень.</p> <p>6. Вважав, що право і моральність зв'язані (на відміну від позитивіської байдужості до моралі), але зв'язані епістемічним, а не «природним» чином, як в концепціях «природного права» XVIII ст.</p>
Інтерпретивізм	<p>1. Право не є простою сукупністю даних, конвенцій чи фізичних фактів. Воно є тим, що юристи прагнуть конструювати за допомогою постійних інтерпретацій належного правового оформлення морально-мотивованих вимог. У цьому полягає основна відмінність між</p>

	<p>інтерпретивізмом та юридичним позитивізмом.</p> <p>2. При всіх відмінностях між правом і мораллю немає жорсткої межі. Це положення суперечить головній вимозі юридичного позитивізму;</p> <p>3. Право не іманентне природі, і не робить юридичні цінності та принципи незалежно існуючими за межами юридичної практики.</p>
<p>«Правила» та «принципи» в концепції цілісності</p>	<p>1. Розрізняв поняття «правила» та «принципи»:</p> <p>1.1. Правила – це конкретні норми;</p> <p>1.2. Принципи – всезагальні атрибути, які ще треба обґрунтувати (такі, як гідність людини, справедливість та рівність).</p> <p>2. І правила, і принципи пов’язані з цілями, але по-різному.</p> <p>3. Правила завжди включають релятивізуючий компонент «якщо» і мають варіації відповідно умов їх застосування.</p> <p>4. Конфлікт між правилами означає виключення чи скасування одного з конкуруючих правил.</p> <p>5. У разі конфлікту принципів один з них висувається на перший план, однак й інші не втрачають свого значення.</p> <p>6. Позитивне право утворює єдність правил і принципів. Їх цілісне обґрунтування забезпечується завдяки дискурсивному обговоренню права: і громадянами держави, і особами, що безпосередньо виконують чи тлумачать закон.</p>
<p>Співвідношення права з політикою та економікою.</p>	<p>1. «Особисті права – політичні козири в руках індивідів».</p> <p>2. Гарантією цих прав може бути лише демократія з її фундаментальним принципом мажоритарності.</p> <p>3. Легітимний уряд повинен розглядати усіх громадян як рівних, з рівною повагою та турботою.</p> <p>4. Висуває два фундаментальні гуманістичні принципи:</p> <p>4.1. Має бути забезпечено право на гідне життя всіх людей;</p> <p>4.2. Кожна людина має відповідальність за визначення і досягнення добробуту в її житті.</p> <p>5. Розрізняє два поняття рівності:</p> <p>5.1. Рівність добробуту;</p> <p>5.2. Рівність ресурсів.</p> <p>6. Уряд має діяти так, щоб зробити життя громадян кращим, з рівною турботою за життя кожного члена суспільства.</p>
<p>Співвідношення права і релігії.</p>	<p>1. Розглянув можливість раціонального обґрунтування релігії – віру в Бога не можна ні обґрунтувати, ні підірвати.</p> <p>2. Запропонував розширити базове уявлення про релігію, включивши в нього і так звані «атеїстичні релігії», в яких немає концепту божества.</p> <p>3. Боротьба за релігійну свободу історично була боротьбою за свободу вибирати, до якої з таких груп приєднатися.</p> <p>4. Право на релігійну свободу стало розумітися не тільки як свобода вибору між теїстичними релігіями, але і як свобода не мати жодної релігії.</p> <p>5. Захист права на свободу совісті повинен поширюватися</p>

на всі релігії, в тому числі на релігії без Бога.

5. Інтегративна юриспруденція (Д. Холл та Г. Берман).

Теорія інтегративної юриспруденції – синтетична теорія права, теорія поступок, вчення, суть якого полягає у спробі поєднати окремі елементи теорії природного права, позитивізму, соціологічної школи права, створити тим самим нову школу, що відповідала б духові часу.

Основні ідеї інтегративної юриспруденції:

1. З позитивістських і нормативістських теорій запозичується вчення про юридичні поняття і терміни.
2. Зі школи природного права запозичується вчення про моральну цінність права.
3. Із соціологічної юриспруденції запозичується теорія соціальних умов виникнення права і розуміння права в процесі його функціонування.
4. Уся структура права перебуває одночасно в стані, з одного боку, статички, з іншого – динаміки. Статична – норма права, динамічні – правовідносини.
5. Усі елементи права містять певний комплекс цінностей.
6. Здійснюється спроба примирити представників різних шкіл і щодо питання про джерела права, джерелами права вважаються і законодавча діяльність держави, і правотворча діяльність суду.
7. Право вважається етичною категорією.

5.1. Джером Холл (1901-1992 рр.):

Основні праці	«Інтегративна юриспруденція» (1947 р.), «Дослідження в галузі права та теорії кримінального права» (1958 р.), «Від правої теорії до інтегративної юриспруденції» (1964 р.), «Закон, соціологія та кримінальне право» (1982 р.).
Особливості теорії права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вперше ввів у науковий обіг терміни «інтегративна юриспруденція» та «інтегративне праворозуміння». 2. Поєднання усіх напрямів – нормативістського, соціологічного, реалістичного і правової аксіології дає можливість використати усі їхні переваги і одночасно нейтралізувати усі недоліки. 3. На основі такого поєднання досягається «синтез юридичного поняття, цінності факту», створюється інтегративна юриспруденція. 4. Правові теорії, що ґрунтуються на близьких теоретичних і практичних цінностях, але розвиваються окремо одна від одної, не відповідають потребам часу.

5.2. Гарольд Джон Берман (1918-2007 рр.):

Основні праці	«Природа і функції права: вступ для студентів витончених мистецтв і наук» (1958 р.), «Закон і революція: формування західної традиції права» (1998 р.), «Віра і закон: примирення права і релігії» (1993 р.).
---------------	---

Право	<p>1. Право – це безпосереднє життя людей, воно невід’ємне від їхнього буття, бажань, потреб, пристрастей та мрії.</p> <p>2. Право в дії включає правові установи та процедури, правові цінності й поняття та образ думок, рівно як і правові правила. Воно включає те, що іноді називають «правовим процесом».</p> <p>3. Право – це не лише правила і концепції.</p> <p>4. Право – це також (і насамперед) тип відносин між людьми.</p> <p>5. Право – це певні види практичної діяльності, в якій беруть участь люди.</p>
Суд	Усі суди повинні бути виховними, а не каральними.
Інтегрована юриспруденція	<p>1. Інтегрована юриспруденція – це філософія, об’єднуюча три класичні школи:</p> <p>1.1. Правовий позитивізм;</p> <p>1.2. Теорію природного права;</p> <p>1.3. Історичну школу права.</p> <p>2. Інтегрована юриспруденція «заснована на переконанні, що кожна з цих трьох конкуруючих шкіл виділила одне з важливих вимірів права, виключивши інші, і що поєднання декількох вимірів в одному фокусі, по-перше, можливо, і по-друге, важливо».</p>

Контрольні питання

1. Назвіть представників юридичної школи нормативізму.
2. Що таке «Гарвардська школа права»?
3. Назвіть основні ідеї юридичного позитивізму.
4. Що передбачає аналітична юриспруденція як модифікація вчення юридичного позитивізму?
5. Кого вважають родоначальником «чистого вчення про право»?
6. Назвіть автора лінгвістичної теорії права.
7. Кого прийнято вважати автором концепції інтегративної юриспруденції?
8. Як Є. Ерліх трактував такі поняття як: «соціальне право», «право юристів», «державне право»?
9. Назвіть основну функцію суду в розумінні Дж. Ф. Нью.
10. Які права Ж. Марітен відносив до «фундаментальних прав», «політичних прав» та «соціальних прав»?

Питання для самостійної роботи

1. Розвиток української політико-правової думки в часи «хрущовської відлиги».
2. «Ренесанс» політико-правової думки в Україні в 1990-і рр. ХХ ст.
3. Тенденції розвитку сучасної української правової думки.

Список рекомендованих джерел

1. Зозуля Є.В., Туренко О.С., Іванов І.В. Історія вчень про державу і право : навчальний посібник. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
2. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.
- 3 Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Безродний Є.Ф., Ковальчук Г.К, Масний О.С. Світова класична думка про державу і право. Київ: Наукова думка, 1999. 156 с.
2. Дудченко Г.М., Овдієнко П.П. Історія політичних і правових вчень: навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М.Гоголя, 2004. 44 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Зозуля Є.В., Туренко О.С., Іванов І.В. Історія вчень про державу і право : навчальний посібник. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
5. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Харків: Одісей, 2008. 187 с.
6. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.
7. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.
8. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: Київ: Генеза, 1994. 368 с.
9. Марчук В.П., Марчук Г.В. Історія політичних і правових вчень : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Персонал, 2009. 480 с.
10. Осауленко О.І., Осауленко А.О., Гіжевський В.К. Історія вчень про державу і право : посібник для підготовки до іспитів. Київ, 2010. 194 с.
11. Ткач Т.П. Історія вчень про державу і право: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 229 с.
12. Ханстантинов В.О. Практикум з історії політичних і правових вчень : навчальний посібник. Миколаїв: МНАУ, 2014. 200 с.
13. Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 364 с.
14. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

15. Ващенко К.О., Корнієнко В.О. Політологія для вчителя : навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. Київ : Видавництво імені М.П. Драгоманова, 2011. 406 с.
16. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теорія і некласичних інтерпретаціях: Монографія. Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 520 с.
17. Колісниченко А.І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму: навчальний посібник. Миколаїв: МФ НаУКМА, 2002. 274 с.
18. Кучменко Е.М., Кучменко Б.А. Політологія в схемах та визначеннях : навчальний посібник. Київ : ПК ДСЗУ, 2011. 176 с.
19. Погорілий Д.Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 432 с.

20. Потоульницький В.А. Теорія української політології: курс лекцій. Київ: Либідь, 1993. 192 с.
21. Рікер П. Ідеологія та утопія. Київ: Дух і Літера, 2005. 386 с.
22. Філософія права / за ред. Д. Фейнберга, Д. Коулмена. Київ: «Основи», 2007. 868 с.
23. A New Handbook of Political Science By Robert E. Goodin; Hans-Dieter Klingemann Oxford University Press, 1998 URL: <https://www.questia.com/read/64784389/a-new-handbook-of-political-science>

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ

1. http://adhdportal.com/book_3128.html
2. http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3102/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC-2014_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf
3. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8497/Kormych_Istoriya%20vchen_2009.pdf?sequence=1
4. <http://librarium.onlinewebshop.net/pravo/ist-vchen/10/istoriya-politichnih-pravovih-vchen-orach.html>
5. http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf
6. <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-29.html>
7. <http://pravoznavec.com.ua/books/241/23/>
8. <http://radnuk.info/pidrychnuku/istoriya-vchen/446-andrycyak.html>
9. <http://rua.pp.ua/istoriya-politicheskikh-pravoviyh-ucheniy-ucheb.html>
10. <http://studies.in.ua/ru/shpora-ippu.html>
11. <https://buklib.net/books/21871/>
12. <https://knigi.studio/pravoviyh-politicheskikh-istoriya/shpargalki-istoriji-politichnih-pravovih.html>
13. https://stud.com.ua/30457/politekonomiya/istoriya_politichnih_i_pravovih_vchen
14. <https://studfile.net/preview/5650393/>
15. <https://www.twirpx.com/file/349978/>
16. Відео лекція «История политических и правовых учений» (лекция 3) (<https://www.youtube.com/watch?v=h4f-8FnJ2bE>);
17. Відео матеріал «XISTORY – Максиміліан Робесп'єр» (<https://tydyvy.com/video/DylDMFI>);
18. Відео матеріал «Велич особистості 21.09.15 Михайло Драгоманов» (<https://www.youtube.com/watch?v=r3QC8eIbOC0>);
19. Відео матеріал «Іван Франко – одержимий культом праці для народу. Велич особистості. травень 2015» (<https://www.youtube.com/watch?v=PbVCpaaVsmw>);
20. Відео матеріал «Історична правда з Вахтангом Кіпіані: В'ячеслав Липинський» (<https://www.youtube.com/watch?v=kUOorPbiN34>);
21. Відео матеріал «Історія розвитку концепції прав людини. Частина 2» (<https://tydyvy.com/video/DylEB1s>);
22. Відео матеріал «Історія української політичної думки» (https://www.youtube.com/watch?v=bGNu_SAZipc);
23. Відео матеріал «Як Мартін Лютер Кінг змінив ганебне ставлення світу до чорношкірих: захоплива історія» (https://24tv.ua/yak_martin_lyuter_king_zminiv_ganebne_stavlennya_svitu_do_chornoshki_rih_zahopliva_istoriya_n1100229);
24. Відео ролик «Українське право в особах: Сокурєнко Володимир» (<https://www.youtube.com/watch?v=CS8Tf9AceS8>);
25. Відео ролик «Час истины – 19-й век – Европа – Либералы и консерваторы» (<https://www.youtube.com/watch?v=1aSRkUARYyM>)